

World Jewish Congress
מרכז היהודי העולמי

פנינים בתרבות הידיש

"איכשהו לא יאה לוויילנע..."
"פאסט עס נישט פאר ווילנע..."

סמינר הנהגות תנועות הנוער
המרכז הבינלאומי לשפה ותרבות יידיש
ליד הקונגרס היהודי העולמי

נעם אבן

יום שלישי, 9 במאי 2017 - יום חמישי, 11 במאי 2017 | מלון קונטי, וילנה

World
Jewish Congress
International
YIDDISH CENTER
Vilnius

"איכשהו לא יאה לוויילנה..." "פאסט עס נישט פאר ווילנע..."

פנינים בתרבות היידיש

סמינר הנהגות תנועות הנוער

במרכז הבינלאומי לשפה ותרבות יידיש

ליד הקונגרס היהודי העולמי

יום שלישי, 9 במאי 2017 – יום חמישי, 11 במאי 2017

מלון קונטי, וילנה

תיעוד הסמינר, כתיבה ועריכה

נעם אבן

"איכשהו לא יאה לוילנה..." "פאסט עס נישט פאר ווילנע..."

פנינים בתרבות היידיש

סמינר הנהגות תנועות הנוער, במרכז הבינלאומי לשפה ותרבות יידיש
ליד הקונגרס היהודי העולמי (ווילנה, 9-11.5.2017)

הצוות כ' הדיקטטי

תיעוד, כתיבה ועריכה: ד"ר נעם אבן, הצוות הדיקטטי בע"מ
ניהול המשלחת: שלומית רונן ליבנה, סגנית מזכ"ל מועצת תנועות הנוער בישראל

ועדת היגוי:

איל מאוטנר, דרור ישראל – מדריך המשלחת
לירון אבנת, ראשת אגף חינוך, המחנות העולים
אור ברנר, מנהלת המחלקה לקשרים בינלאומיים, תנועת הצופים
דוד שמחון, ראש אגף חינוך, בני עקיבא
רונית שנר, סגנית מזכ"ל השומר הצעיר

המרכז הבינלאומי לשפה ותרבות יידיש ליד הקונגרס היהודי העולמי:

יצחק אברבך, מנהל המרכז בוילנה
ד"ר מרדכי יושקובסקי, מנהל אקדמי
לב מילנר, מנהל בפועל
אאודרה ראליטה-יאסיוקאיטינה, מנהלת תוכניות

עריכה לשונית: שלמה אבן

תרגום לידיש: ד"ר מרדכי יושקובסקי
צילום: רועי תשובה, סגן מזכ"ל מועצת תנועות הנוער בישראל
עימוד טקסט ותמונות: יהודית שטרנברג
עיצוב כריכה: שקד רענן תקשורת חזותית
הדפסה: דפוס חבצלת

* הכותרת: "איכשהו לא יאה לוילנה..." לקוחה מתוך: אברהם קרפינוביץ', סיפורי וילנה, לא
יאה לוילנה, עמ' 18, עם עובד, תל אביב 1995.

© כל הזכויות שמורות למועצת תנועות הנוער בישראל.

תמוז ה'תשע"ז יוני 2017

מסת"ב 3-7-92142-965-978

נדפס בישראל 2017

תוכן העניינים

5	פתח דבר. נפתלי דרעי, מזכ"ל מועצת תנועות הנוער בישראל
8	ד"ר מרדכי יושקובסקי, מנהל אקדמי, המרכז הבינלאומי לשפה ותרבות יידיש ליד הקונגרס היהודי העולמי
11	אמיר מימון, שגריר ישראל בליטא
14	הקדמת המחבר
16	התארגנות לסמינר – סיכום של שלומית רונן ליבנה, מנהלת המשלחת
21	דברים על סמינר וילנה – איל מאוטנר, מדריך המשלחת
26	שלושת ימי הסמינר

◇ תהליך שמתחיל בלימוד.

"אולי בכל זאת עוד תזכה וילנה בסטרדיואריוס משלה."*

◇ מסכמים יום והשאלות נאספות.

"כאילו נסדק קירו הקר של 'קלויז' הצבעים' לאכנים רבועות ולבש את מראהו של הכותל המערבי."

◇ מעמיקים חקור בתרבות היידיש.

"אלא שיידיש עדיפה, כי כך מבינים כל מלה."

◇ בעקבות מנהיגי המרד בגטו וילנה.

"נכון, חלשים אנו וחסרי־מגן, אולם התשובה היחידה לאויב היא התנגדות!"**

◇ יש עוד מה ללמוד.

"וילנה היא לא שיקגו."

* הציטוטים בתוכן העניינים מתוך: אברהם קרפינוביץ', סיפורי וילנה.

** מתוך: כרוז המרד של אבא קובנר, 1 בינואר 1942, גטו וילנה.

◇ פונאר.

"טמרה שיקעה את ציפורני אצבעותיה בבשר זרועותיה הרך
ולא הראתה אף סימן קל שבקלים שבדעתה להתיר אף
כפתור אחד."

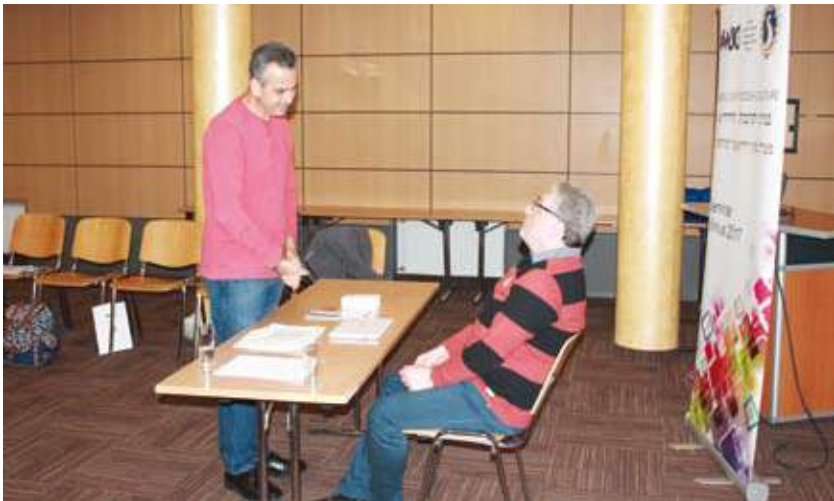
- 67 סיכום: ומה הלאה? און וואס ווייטער?
- 69 משתתפי הסמינר כותבים ומשתפים
- 95 סיכום משולחן התיעוד

פתח דבר

נפתלי דרעי

מזכ"ל מועצת תנועות הנוער בישראל (מת"ן)

הפגישה עם ד"ר מרדכי יושקובסקי ועם יצחק אברבונך, שהתקיימה בעקבות הרצאתו של מרדכי בסמינר מדריכי פולין של מועצת תנועות הנוער, הצמיחה את רעיון הסמינר. מרדכי מאוד הרשים בהתלהבות שלו מהאפשרות להפגיש מנהיגים צעירים עם תרבות היידיש. מהר מאוד הסתבר לו שהפוטנציאל של החיבור עם תנועות הנוער הוא ייחודי וראוי להשקעה. העולם היהודי באירופה שלפני מלחמת העולם, שהיה משמעותי בצמיחת התנועות באירופה, בהחלט היווה מוקד, מרכז לתנועות הנוער.

נפתלי עם מרדכי.

יציאה לסמינר בוילנה תעודד את המפגש עם המורשת שפרחה באותם ימים.

חשבתי שהמפגש עם המרכז בוילנה יהיה משמעותי לתנועות, שחשוב להן לעסוק ברקע שלהן באירופה – מקור צמיחתן של חלק מהתנועות ומוקד התרבות היהודית בכל התנועות, בהן הנושא נוגע לתכנים התנועתיים. במהלך הסמינר הסתבר שזה אכן לא יישאר כאירוע חד פעמי, ללא המשך.

בהתחלה שאלתי את עצמי על מה ידובר במהלך הסמינר. למעשה יצאנו ללא רקע מוקדם והנושאים היו כחידה מבחינתנו. במהלך הסמינר התבהר הרעיון – כשאתה מתחיל להכיר את העולם היהודי בוילנה, על עושרו הרוחני והאנשים הצבעוניים שהילכו בו, אתה לגמרי משתכנע שנכון ללמוד, להכיר ולהתחיל להבין איזה תרבות עצומה הייתה כאן.

מאוד נהניתי מהחווייה, שחסרה לנו בשגרת היום-יום, של לימוד. יושבים ומקשיבים להרצאות מדי יום. זכינו לשני מרצים מרתקים שמיטיבים לשלב הומור ומציגים ידע מקיף שמכניס אותנו לעולם לא מוכר. נחשפנו למשמעות היידיש כגורם המחבר לתרבות היהודית בוילנה. היה מפתיע לגלות את עוצמת ההתנגדות לידיש כשפה לגיטימית בארץ ישראל. באחד הימים שמתי לב שלא הבטתי בשעון אפילו פעם אחת במהלך ההרצאות של מרדכי ושל דוד. ימי הלימוד היו בהחלט אינטנסיביים אבל אין אפשרות אחרת, כשמדובר בכאלה היקפים באמת צריך ללמוד ולהבין.

מהניסיון שלנו עם התנועות סביב נושא פולין והשואה למדנו שכאן יש אפשרות לנדבך נוסף, לתקופה שלפני השואה, בשימת דגש על ההיסטוריה התנועתית. כך, למשל, בית הכנסת בו נוסדה תנועת המזרחי. או המקום של ליטא, וילנה וקובנה בסיפור השואה, המרד ומנהיגות תנועות הנוער.

תהליך חינוכי מתחיל בלימוד, בהכרת הבסיס. בשם התפיסה הזאת יצאנו ללמוד על העולם היהודי בוילנה, היא ירושלים ד'ליטא. מתחילים בלימוד ומגיעים בהמשך למסקנות שיכללו גיבוש תוכניות תנועתיות. הסמינר, שהיה ברובו לימודי, עורר את העניין בנושא ואת הרצון להמשיך ללמוד. שוחחנו על האפשרויות לאפשר שילוב של וילנה במסעות, כי השילוב נכון ומשמעותי. משלחות יוכלו להגיע ליום-יומיים לוילנה. ואפשר גם לארגן סמינרים משותפים לכמה תנועות.

הקמת המרכז לתרבות היידיש היא מעשה נכון. נראה שהתבגרנו מספיק כדי להחזיר לחיים תרבויות עבר שלנו שהושמו הצידה בלהט הרעיון הציוני המתגבש. כך חוזרת היידיש וכך ראוי לחדש את הלדינו ואת התרבות דוברת הערבית. אלו חלקים מתרבות וממורשת שאפשר ונכון לחשוף ולהכיר.

המשלחת הייתה טובה מאוד. הייתה לי תחושה שהתקבצה כאן קבוצה מאוזנת ומגוונת של בעלי תפקידים בהנהגות התנועות. אווירה מאוד טובה שאפשרה למידה והתעסקות בעולם התוכן ולא במנהלות. התגובות הרגועות לעיכוב בטיסה ולאוכל, שלעתים היה בעייתי, עשו את ההשתתפות במשלחת לחוויה נעימה ביותר. בסופו של יום הנושא היה העיקר ורצף ההרצאות והסיורים היו מעניינים ובהחלט ריתקו את המשתתפים. הטקס שקיימנו בפונאר, בנוכחות שגריר ישראל, היה מעמד מכובד וראוי. היה מעניין לשמוע ולהכיר את האתגר אתו מתמודד השגריר, במדינה שאינה לוקחת אחריות על מעשי אזרחיה בתקופת השואה. הניסיון להתמודד, לשנות, מעורר הערכה. הניסיון של השגריר להביא צעירים מליטא למפגש בישראל חשוב ונסייע לו ביוזמה זו.

בסמינר הוספנו רעיונות ותכנים משלנו, בזכות המוטיבציה של החברים ללמוד ולהוסיף על תכני הסמינר השגרתיים. כך זכינו לסיור מאלף ולשיחות עיבוד שהיו מלמדות ומשמעותיות. תודה לשלומית, לאיל ולוועדת ההיגוי על העיבוד וההקפדה על הפרטים, שעשו את הסמינר למוצלח במיוחד. סמינרים של הנהגות התנועות נמדדים בתוצאותיהם. הכוונה שלנו להמשיך ולראות כיצד לאפשר תהליכים חינוכיים בהם משתלבים וילנה והמרכז הבינלאומי לשפה ותרבות יידיש.

יש כאן אפשרות לפריצת דרך, לחיבור תנועות הנוער עם מורשת העם היהודי טרם שואת אירופה. פריצת דרך שתוכל להוביל בהמשך גם להיכרות עם תרבויות נוספות של העם היהודי שכמעט הוכחדו, ויהיה זה מהלך ראוי אם תנועות הנוער ייקחו חלק בהחייאתן של תרבויות אלו. תודה לכל חברי במשלחת ותודה מיוחדת למרדכי, לדוד, לניקיטה ולאיל, על מפגש שיישאר בזיכרוננו כאירוע ייחודי ומאוד מוצלח.

ד"ר מרדכי יושקובסקי

מנהל אקדמי, המרכז הבינלאומי לשפה ותרבות יידיש

ליד הקונגרס היהודי העולמי

מרדכי, יליד אוקראינה, עלה לישראל בשנת 1989. את התואר השלישי סיים באוניברסיטת בר אילן, במחלקה לספרות עם ישראל. נושא המחקר שלו היה: התפתחותו האמנותית-לשונית של הרומן ההיסטורי ביידיש. במשך ארבע-עשרה שנים היה מפקח מרכז לנושא היידיש במשרד החינוך. מספר התלמידים שניגשו לבחינת בגרות ביידיש עלה בהתמדה והגיע ללמעלה מחמש-מאות תלמידים מדי שנה. בשנת 2014 החל להתגבש הרעיון להקים בוילנה מרכז לתרבות היידיש.

מרדכי מרצה.

היוזמה עלתה בקונגרס היהודי העולמי. הרעיון היה להחיות את תרבות היידיש, שמרכזה היה בוויילנה עד מלחמת העולם השנייה.

כאשר התבקש מרדכי להיות מנהל אקדמי של המרכז נענה ברצון. לדבריו, קסם לו הרעיון של הקמת מרכז מההתחלה. יש כאן שדה נרחב של אפשרויות למחקר, לתיעוד ובעיקר לחשיפה לקהל רחב.

בהקמת המרכז כיוונו לפיתוח של סמינרים ותוכניות לקהלים מגוונים ובהם: מורים ומורות, אנשי חינוך פורמלי ובלתי פורמלי, סטודנטים במדעי החברה והרוח, סטודנטים להוראה, בני נוער ומשפחות יהודיות, שמבקשות להרחיב ידע וללמוד על מורשת המשפחה.

תכלית המרכז: חשיפת קהלים רחבים לתרבות היידיש. החל בהחייאת השפה כשפה מדוברת, עבור דרך היכרות עם סופרים, משוררים ותרבות העולם היהודי שלפני מלחמת העולם השנייה. צוות המרכז מעודד הגעה של סמינרים לוויילנה. לתפיסתם, ההיכרות עם התרבות במקום בו היה מרכז יהודי חשוב ופורה תוביל לרצון להחיות ולחדש את התרבות שאיבדה את מקומה המרכזי בקרב העם היהודי.

המרכז מקיים סמינרים ברחבי העולם. התקיימו כבר סמינרים והרצאות בארצות הברית, ברוסיה, בישראל ובדרום אמריקה. לצד הסמינרים וההרצאות פועלים במרכז להוצאת פרסומים ולחשיפה מחודשת של המשוררים והסופרים כותבי היידיש שפעלו בוויילנה ובמדינות נוספות.

להערכת מרדכי השתתפו בסמינרים כבר למעלה מ-4,000 (ארבעת אלפים) אנשים. בהם מורים ומורות, סטודנטים ובני משפחות במסגרות שונות.

מרדכי גאה לשתף בכמה דוגמאות של מיזמים אשר התפתחו מהסמינרים של המרכז: מורה מתלמה ילין יצרה, אחרי שהשתתפה בסמינר, סדנה לתלמידים לשירת היידיש; מורה ממכללת אוהלו בנתה תוכנית על לשונות יהודיות (יידיש ולדינו); מורה שמלמדת על פולין שילבה בתוכניותיה סדנה על יידיש.

לשאלה מהו האני מאמין של מרדכי ושל המרכז ענה: אם נציג את תרבות היידיש ונחשוף אנשים לשפע התרבותי העצום נסייע בשימור התרבות והשפה. ככל שנרכה בפעולות שימור, נמנע את השכחתה והכחדתה של שפת היידיש ותרבותה. חזון המרכז ייושם בזכות פעולות של שימור הזיכרון ההיסטורי והכרת התרבות ויצריה.

בכל ההרצאות והשיחות שלו בפורומים השונים מרדכי מבקש לחבר את המשתתפים אל יוצרים ביידיש. לתפיסתו, סיפור חייהם וסיפור יצירתם מהווים את הסיכוי הטוב ביותר לשימור התרבות. כך גם המפגש עם השירה, ולכן יזמו את המופע עם בני המשפחה שמנגנים ושרים ממיטב שירי היידיש המוכרים (מופע שצפינו בו במהלך הסמינר).

כאשר רואים, שומעים ולומדים, נחשפים לשפע התרבותי ובוודאי שעל חלק מאתנו המפגש משפיע ויעורר המשך עשייה בתחום, לימוד, חשיפה לאנשים נוספים ועידוד העיסוק בנושא.

המפגש עם הנהגות תנועות הנוער היה מפגש מיוחד ומעניין. ראשית, מציין מרדכי בהערכה את העובדה שאנשים התכוננו לקראת הסמינר. למדו, קראו ובמהלך ההרצאות הביעו עניין והרבו לשאול.

מרדכי מרגיש שתנועות הנוער הן קהל יעד משמעותי וראוי. בין אם ישלבו את הביקור והלימוד בוילנה במסגרת מסעות לפולין ובין אם יקדישו חלק מן התהליך החינוכי התנועתי להיכרות עם תרבות היידיש, הרי זו היכרות עם העולם היהודי של אירופה שלפני מלחמת העולם השנייה.

המרכז לתרבות היידיש יכול לארגן סמינרים ולהשתתף בפיתוח תוכניות ייחודיות עבור תנועות הנוער. במהלך ההכנה לסמינר ראה כיצד ועדת ההיגוי משנה חלקים מהתוכנית ומתאימה אותם לרוח תנועות הנוער. התהליך המשותף היה מעניין ומפרה ומרדכי משוכנע שיש כאן פוטנציאל לשיתופי פעולה עתידיים.

צוות המרכז לתרבות היידיש נכון לשיתוף פעולה וליזמות מגוונות. מרדכי מבקש להודות למועצת תנועות הנוער, לחברי ועדת ההיגוי ולכל המשתתפים במשלחת על החוויה המיוחדת של המפגש ושל הלימוד המשותף.

אמיר מימון

שגריר ישראל בליטא

אמיר, בוגר הפנימייה הצבאית, שירת כקצין בכיר בצנחנים כשהחליט להיכנס לשירות החוץ. מתוך אמונה בחשיבות המשימה הצטרף לקורס צוערים של משרד החוץ, בסיומו החל לשרת בתפקידים בנציגויות המשרד ברחבי העולם.

בעקבות החלטת ממשלת ישראל להקים את השגרירות בליטא הוא נבחר לכהן כשגריר הראשון שמקום מושבו הקבוע בוויילנה, בירת ליטא (עד שנת 2015 כיהן שגריר אחד משותף לליטא וללטביה). בפברואר 2015 הגיש את כתב האמנה לנשיאת ליטא.

טקס בפונאר. עומד במרכז – אמיר מימון, שגריר ישראל בליטא.

עם הגעתו לוויילנה ניסה אמיר לעקוב אחרי התחושות בציבור הכללי והיהודי, תוך הכרת הקהילה המקומית ותרבות המדינה ועיר הבירה שלה. הוא ביקר בשבת הראשונה בבית הכנסת, ונפגש עם חברי הקהילה היהודית. התפילה הראשונה בבית הכנסת ששרד את אימי מלחמת העולם השנייה זכורה לו היטב. ליוותה אותו תחושה חזקה שהוא שותף בחיזוק הקהילה וביסוסה אחרי שנים ארוכות של כמעט הכחדתה ואי־שימור מורשתה.

אמיר רואה בשימור עברה המפואר של קהילת וילנה, שנהגו לכנותה ירושלים ד'ליטא, משימה מרכזית וחלק מהותי בכהונתו כשגריר ישראל. מצד אחד רואה עצמו מחויב לשליחות של שימור העבר וככל שניתן החייאת תרבות וילנה. מצד שני הוא אמון על קידום היחסים עם ממשלת ליטא, אשר מובילים לתמיכת ליטא בישראל ולחיזוק קשרים הדדיים.

בהיבט האישי, השהות בוויילנה היא מסע לא פשוט. אתר הזיכרון וההנצחה בפונאר, כמו גם רחובות הגטו היהודי בוויילנה והמפגש עם סיפורים ואירועי עבר, הם חוויה מטלטלת. עם הזמן, ככל שלמד והבין את עוצמתו ומרכזיותו של המרכז היהודי בוויילנה לפני מלחמת העולם השנייה, חלחל גם האובדן של המורשת והתרבות הייחודיים, שהיו כה עשירים ומגוונים. בכל הזדמנות מבקש אמיר לעשות כל מאמץ כדי לתת פנים ושמות לקורבנות הרבים. 'לכל איש יש שם' כמאמר המשוררת זלדה, ועלינו מוטלת החובה לנסות לתעד ולאתר את שמותיהם של הנספים ולהעניק להם את הכבוד, כשגם במותם הם הורים, סבים וסבתות, אחים, ילדים וחברים. אנשים שחיו חיים שלמים בוויילנה ובכל מקום אחר ממנו נלקחו להשמדה.

אולם, לצד החוויה הקשה מחפש אמיר בכל אירוע גם את התקווה ואת ההתחדשות. מחפש ומוצא. הקשרים שנוצרים בין ישראל וליטא מאפשרים מפגשים של בני נוער ושל בוגרים, בין אם בענפי ספורט שונים ובין אם במסגרת לימודים והעשרה. המפגש עם העולם היהודי העשיר חשוב לכל ישראלי בזכות האפשרות להכיר, לחדש מסורות וללמוד על מורשת העם היהודי באירופה.

אמיר מספר כי בכל מפגש שלו עם חיילים, עם משלחות של בני נוער וכמובן עם המשלחת של הנהגות תנועות הנוער הוא מרגיש שזה הכוח שלנו במדינת ישראל. חבורות של מנהיגים צעירים יותר ופחות שמחנכים דורות

של בני נוער ישראלים, אשר תרומתם למדינה ולתרבות חזקה וברורה. הוא שמח לחזור ולומר שהמפגשים האלו משכנעים אותו שיש מקום לחזון, יש מרחב לאופטימיות ולתהליכים חינוכיים שיובילו לעתיד משותף. אמיר מבקש להודות לחברי המשלחת ומארגניה על ההזדמנות למפגש עם משלחת הנהגות תנועות הנוער, שמלמד על הפוטנציאל האדיר של מנהיגות נוער במדינת ישראל. על חברי המשלחת נמנים מי שמובילים תנועות חינוכיות ערכיות אשר במסגרתן פועלים מאות אלפי ילדים ובני נוער. חניכי התנועות מגיעים לפעילות מרצונם וסופגים במהלכה ערכים בדרכים שתוכלנה להוביל אותם להנהיג את מדינת ישראל בדורות הבאים. מכאן חשיבותה הרבה של המשלחת ומכאן גם החשיבות בהכרת המורשת היהודית המפוארת. חברי המשלחת, בבחירה שעשו למסלול חייהם, מניעים את התהליך החינוכי שמוביל לעשייה ברוכה ולעתיד מבורך לכולנו. אמיר מאחל לכולם המשך עשייה ברוכה. הצלחתכם היא העתיד של כולנו.

הקדמת המחבר

לקראת היציאה לסמינר הנהגות התנועות לוויילנה ביקשתי לברר מה מטרת הנסיעה.

הוסבר לי שראשית יוצאים ללמוד. החיבור עם המרכז לתרבות היידיש מוביל ללימוד נושא שלרובנו אינו מוכר. בוועדת ההיגוי הציג מרדכי את תוכנית הסמינר. נציגי התנועות החליטו לשנות מעט את התוכנית ולשים דגש על תכנים שחשובים לתנועות, כמו גם להוסיף בכל ערב שיחת עיבוד, שמשמעותית מאוד כאשר מתכוונים לערוך בירור אישי וקבוצתי אודות המשך לסמינר.

סמינר, שמטרתו לימוד ובירור ושבהחלט יכול להוביל לתוכניות תנועתיות ולמסרים שישולבו בתוכניות חינוכיות, ראוי לתיעוד. משימה זו לקחתי על עצמי בתקווה שכל משתתף, וגם מי שלא השתתף בסמינר, אשר ייקח לידו את חוברת הסיכום ימצא בה רעיונות ותהליכים שיסייעו לו בעשייתו החינוכית בתנועתו.

בסעיף 4 במטרות הסמינר נכתב: מפגש אנושי ודיאלוגי בין תנועות הנוער השונות, על בסיס הניסיון לתור אחר מרכז משותף בחברה הישראלית. מתן מקום לכל תנועה וסיפור התהוותה, ועמידה על המפגש המשותף. תיעוד הסמינר ודברי המשתתפים יוכלו להאיר את המקום של כל תנועה, במגמה של חיפוש מתמיד אחרי מרכז משותף.

בהרצאה המכינה ועם יציאת הסמינר לדרך, ביום שלישי 9 במאי 2017, הבנתי שאכן מרכיב הלימוד חזק וחשוב בהוויית הסמינר. בהתאם, נבנה תוכן העניינים של חוברת הסמינר.

פרקי הלימוד נכתבו בראשי פרקים וצרפתי הפניות עליהן המליצו המרצים. אין מקום להרחיב בחוברת הסיכום ברקע תיאורטי. אולם, ראוי להנגיש את המקורות ואת עיקרי הדברים למבקשים להרחיב בנושא.

הסיורים מתוארים באופן כללי על פי רצף התחנות בהם. בשיחות העיבוד נאמרו דברים שמלמדים על פוטנציאל ההמשך, כמו גם על הברלי תפיסות עולם בין תנועות הנוער. אין חדש בהברלים אלו. אולם, בכל פעם שאני שותף לדיונים בין התנועות אני מתפעל מחדש מהיכולת להקשיב, להכיל ולהסכים גם על אי הסכמות.

לומדים.

את האירועים והסיורים מלוות תמונות שמצליחות להעביר אווירה, תיאורי מקום וחברי משלחת במצבים מגוונים. זו הזדמנות להודות לרועי תשובה על צילום לאורך הסמינר כולו ועל תמונות שבהחלט מחליפות מילים.

בחרתי לצטט מהספר 'סיפורי וילנה' בכותרות של פרקי הסמינר. הסיפורים הקצרים מצליחים לשפוך אור על תיאורי הקהילה היהודית של וילנה ומזכירים תיאורי קהילות מארצות ומתקופות אחרות (ארשה לעצמי להזכיר את 'תמונות יפואיות' של מנחם תלמי ואת סיפורי ברודווי של דיימון ראניון).

[בסוגריים מרובעים הכנסתי הערות שלי ממהלך ההרצאות או הסיורים. אין זו אלא פרשנות אישית, ורק כך יש לראותה.]
ניגש, אם כך, לתיאור הסמינר.

התארגנות לסמינר

סיכום של שלומית רונן ליבנה, מנהלת המשלחת

הרעיון לסמינר נולד בעקבות מפגש של ד"ר מרדכי יושקובסקי עם קורס מדריכי פולין של מת"ן.

במסגרת המפגש עם משתתפי הקורס התפתח שיח משמעותי, בו הכיר והבין מרדכי את הפוטנציאל החינוכי והערכי שראוי לחבור אליו והעריך את המוטיבציה של נציגי התנועות לעסוק בתהליכים חינוכיים ובעיצוב זיכרון משמעותי.

מרדכי פנה למת"ן, ביקש להיפגש והציע שיתוף פעולה בין המרכז הבינלאומי לשפה ותרבות יידיש לתנועות הנוער בישראל.

שלומית מעניקה תשורה למרדכי.

בפגישה הראשונה ישבנו, נפתלי ואני, עם מרדכי ועם מנהל המשרד בוילנה, יצחק אברבך. מרדכי הציג את מטרת הסמינר: לחשוף מנהיגים צעירים לתרבות היידיש. להכיר תרבות משמעותית ומפוארת. הדגיש כי לא מדובר רק בלימוד ההיסטוריה, אלא שיש הרבה אמירות רלוונטיות לשיח של ימינו, כמו שאלות שנוגעות להוויה של להיות יהודי, להיות חילוני, להיות חלק מקהילה ועוד.

אנחנו הבהרנו שלא נוכל לקבל סמינר מוגמר. בתנועות הנוער יש משמעות לשיח ולתיאום כך שהתכנים יהלמו את רוח התנועות ויכוונו לתוכן ולעשייה בתחום בהמשך לסמינר. מרדכי אמנם הסביר שרוב הסמינרים עד עתה היו במתכונת מובנית מראש, אבל הסכים לתהליך של תכנון ושיתוף פעולה ומכאן והלאה צעד אתנו יד וביד.

בשלב הבא הקמנו ועדת היגוי. כתמיד, הקפדנו על מגוון תנועות ועל שילוב ניסיון קודם בתחום, אם יש כזה. השומר הצעיר והמחנות העולים כבר החלו לעסוק בנושא, ונציגיהם הצטרפו לוועדה לצד נציגי הצופים, הנוער העובד והלומד ובני עקיבא, שלוש התנועות הגדולות.

בשיחות מוקדמות עם החברים בוועדת ההיגוי הגדרתי את מסגרת הסמינר ומטרותיו כפי שנראה לנו, במת"ן, לקראת ניסוח וזיקוק משותף של המטרות והתכנים בוועדת ההיגוי: להכיר את המרכז בוילנה ודרכו את תרבות היידיש, במגמה לקדם את שימור התרבות, חשיפה אליה ובחינה כיצד מתחברות התנועות לתרבות היידיש ולעולם היהודי בוילנה של טרם מלחמת העולם השנייה.

במקביל לפנייה לחברי ועדת ההיגוי יצאנו בפנייה לתנועות, נשלח מכתב למזכ"לים. הגדרנו את דרג המשלחת: מזכ"לים ורכזי חינוך, בעלי תפקידים בכירים מאגפי החינוך.

ביום חמישי, 2 בפברואר 2017, שלושה חודשים לפני מועד הסמינר, התכנסה ועדת ההיגוי בשיתוף מרדכי, שחזר והציג את העיסוק ומשמעות העיסוק, בעיניו, בתרבות היידיש. אני תיארתי את התהליך שעברנו עד קבלת ההחלטה ליציאה לסמינר.

התקיים שיח בין המשתתפים, כשהכיוון של חברי הוועדה היה למורשת התנועות והשואה. מרדכי, למרות שלא התכוון לשימת הדגש הזו, הקשיב בעניין. כשהגיב לדברים, הציג תיאום ציפיות ברור לנושא המרכזי, שלשמו

נוצרה השותפות עם המרכז לתרבות היידיש: ללמוד ולעסוק בעולם היהודי בתרבות היידיש בוילנה ובאירופה בכלל. יחד עם זאת, מרדכי נענה לאתגר של הוספת תכנים ושילוב סיור נוסף, כמו גם הוספת מפגשי העיבוד בכל ערב. הוא הבין שהרעיון של עיבוד הנושאים שמתחברים למורשת התנועות מהווה תנאי חשוב להצלחת הסמינר.

סוכם שמרדכי יעביר רשימת נושאים, וועדת ההיגוי התאימה את הנושאים לפי ימים ליצירת תהליך חינוכי שלם בסמינר. כך נוספה בכל יום שיחת עיבוד באחריות התנועות. בסיורי אחר הצהריים שולב דגש על נושאים חשובים לתנועות – סיור בגטו וילנה, סיפור המרד, וכן סוכם על הרצאה של פרופסור דוד כץ על המשמעות של להיות יהודי בימינו והדגש על מקומה של ציון בתרבות היהודית.

שיחות העיבוד, שנועדו לאפשר שיח ועיבוד של המידע לצד העלאת רעיונות להמשך עיסוק בתנועות, היו משמעותיות מאוד בעיני ונתנו מקום לכל אחד מחברי ועדת ההיגוי להוביל דיון נושאי ומחבר בסמינר. התקיים יום הכנה בסמינר אפעל, שכלל הרצאת מבוא של מרדכי. ההרצאה הייתה ממוקדת ומלמדת וחשפה את תכני הסמינר. הובהרו הנושאים הטכניים כולל טיסות, מלון, כלכלה וכדומה.

כבר במפגש ההכנה הרגשתי שאווירת המשלחת חברית ונעימה. בלט רצון ללמוד, להקשיב ולשתף. החברים הגיעו מוכנים עם מוטיבציה גבוהה, עם תחושה שיוצאים לסמינר מיוחד ומעורר סקרנות.

הרוח החיובית של המשלחת הגיעה מוקדם מהצפוי. בנחיתה בקייב הסתבר שיש עיכוב של ארבע שעות בטיסת ההמשך. החברים לא עשו מזה עניין. התפזרו לכיוונים שונים, התארגנו לאכול יחד והזמן עבר בלי כעסים, למרות שהגענו לוילנה רק בשתיים אחרי חצות. כך גם בהקשר של האוכל במלון. כשלא היה מוצלח לא היו טענות. מי שבחר בכך, יצא החוצה לאכול ואפילו התפתח הומור סביב זה.

הסמינר התחיל עם שתי הרצאות בוקר משובחות. אחריהן כבר הייתי רגועה לגמרי, הבנתי והרגשתי שעשינו מהלך נכון ומשמעותי. ראיתי שמרדכי מבין את הקבוצה ומעביר נושאים ותכנים שמרתקים את המשתתפים. העולם של מרדכי הוא הספרות. המפגש אתו אפשר הצצה לנקודת מבט שאנחנו פחות מכירים, ואכן הייתה מאוד מעניינת והתחברה לשפת התנועות חיבור טבעי.

באוטובוס למלון. 01:30 בלילה.

באופן אישי, התחברתי לרעיון של היידיש כ'טריטוריה', כשפת עם שמחליפה את הטריטוריה שיש לתרבויות אחרות, לעמים אחרים. התיאור של מרדכי על תהליכים דומים שקרו בשפות אחרות בתרבות היהודית היה נכון וחשוב. בעצם הוא מחבר אותנו לאמירה שכאן לומדים על תרבות אחת, אבל יש מקום ללמוד על עוד תרבויות יהודיות בשפות אחרות.

העובדה שהתאפשר לנו להזמין את איל מאוטנר, מנהל קורס מדריכי פולין של מועצת תנועות הנוער, להדריך את אחר הצהריים שעוסק בתנועות הנוער בשואה הייתה חשובה ומשמעותית מבחינת התנועות ומבחינת החיבור שלהן לעולם היהודי בוויילנה. כך גם השיחות בערבים, שהיו ענייניות ומעוררות שאלות נוקבות להמשך. בטקס בפונאר חוינו שילוב בין טקסטים של אבא קובנר איש השומר הצעיר, פרקי תפילה, טקסט אישי ומרגש של נתי מהנוער העובד והלומד, שירה משותפת ונוכחות של שגריר ישראל.

אני מאמינה שהחיבור למסעות התנועות לפולין בפרט, ולעיצוב מורשת השואה בכלל, אפשרי ומתבקש. אפשר לשלב נרטיבים, ערכים ומודלים מתרבות היידיש כחלק מעיצוב הזיכרון. בזה בדיוק עסקנו בסמינר כשלמדנו

על שותפות, על אחריות הדדית, על היכולת להיות יהודי חילוני וחלק מקהילה שבה דתיים וחילוניים חיים בשיתוף ובאחוה. אני מקווה שתהיה אפשרות לתנועות לקיים סמינר דומה להנהגת התנועה ואנחנו במת"ן, בשיתוף ועדת ההיגוי, נמשיך לבחון ולקדם שיתופי פעולה עם המרכז הבינלאומי לשפה ותרבות היידיש.

אני מבקשת להודות לחברי המשלחת, שהפכו את ענייני הארגון לפשוטים בזכות נכונותם לקבל בהבנה וברצון. אני מודה למרדכי על המפגש המעשיר, וגאה להיות חלק מתהליכים חינוכיים עם תחילתם וללוות אותם בהמשך.

דברים על סמינר וילנה

איל מאוטנר, מדריך המשלחת

כחודשיים לפני הולדת בתי, תמרה, קיבלתי טלפון ממרדכי יושקובסקי, איש יקר לליבי ומרצה בחדר הסדרה לתרבות היידיש, שהכרתי במפגשיו עם חניכי בשני קורסי הכשרת מדריכי המסעות לפולין של תנועות הנוער. "איל שלום", פתח מרדכי. "אחרי היכרותי עם החברים והחברות מתנועות הנוער שבקורס, הבנתי שאנחנו צריכים לקיים סמינר במשותף. זאת בדיוק קבוצת ההובלה שאני מחפש, שיש לה ציבור אמיתי מאחוריה". שמחתי. ביקשתי שישלח את החומרים ויצור קשר עם שלומית ממועצת תנועות הנוער.

עברו ארבעה חודשים, בתי נולדה ואני כבר שכחתי מהעניין. והנה בינות לחיתולים, להאכלות, להתרגשות ולחוסר בשעות שינה קיבלתי טלפון משלומית – "איל, יוצאים לדרך עם מרדכי והמרכז הבינלאומי לשפה ותרבות היידיש מיסודו של הקונגרס היהודי העולמי. אתה חייב להגיע, יש ועדת היגוי!"

ועדה – משוחחים ומתאימים את התוכנית לאופיינו ולעולמנו. מבקשים להדריך חלק מהאתרים בסיורים היומיים – בדגש על הקהילה היהודית בוילנה לאורך המאות, על סיפור הקהילה במלחמת העולם השנייה ועל מרד תנועות הנוער. אני מתבקש לרכז פדגוגית את הסמינר – מנסח מטרות. זאת הפעם הראשונה שאני בוילנה. את הסיפור אני מכיר בכללו, אך לא בנימי הנימים להדריכו. מוצא את עצמי בחששות כבדים ובאמביוולנטיות, מסתייג מעניין שהצעתי בעצמי ומיכולתי להתארגן לכך, אך גם שמח על ההזדמנות המיוחדת.

שיחות עם מרדכי, שלומית וחברים – וזה קורה. אני מחליט להיענות

לאתגר. מוצא את עצמי במשך חודש וחצי בינות לספרים, מאמרים, תמונות ושיטוטים באינטרנט, נשאב לעומקו של הסיפור. לאט לאט מתפתחים הדברים ומצטרפים ליצירה משמעותית. מלאכת גילוי וחקר אישי שמתורגמים ומכומתים בסופם לסמינר ולנקודות הדרכה.

הרגע מגיע והנה יוצאים החברימות מתנועות הנוער לוויילנה. מנסים, מדי יום, דרך הרצאותיו של מרדכי לגעת בלב הפועם של הקהילה היהודית בוויילנה, 'ירושלים ד' ליטא', שהצליחה באופן ייחודי על אף כל ההבדלים והוויכוחים בין הזרמים השונים ליצור מרכז משותף עליו מתבססת החברה.

קהילה אשר נוסדה במאה ה-16, בעקבות כתב זכויות שניתן ע"י המלך זיגמונט אוגוסט והתפתחה במהירות. במשך הזמן עלתה על כל שאר קהילות ליטא בחשיבותה והפכה למוקד לא רק ליהודי ליטא, אלא לכל יהודי צפון-מזרח אירופה.

הכרנו את עמוד התווך הליטאי הגר"א (ר' אליהו בן שלמה זלמן קרמר, 1720-1797), הגאון מוויילנה, המאור הגדול, שגרס כי ללימוד התורה יש עליונות על קיום המצוות. הוא פיתח שבילים חדשים בלימוד התורה ופרץ חומות שהקימה היהדות הרבנית בינה לבין המדע המודרני. עילוי בתנ"ך, זיכרון כבוד סוד שאינו מאבד טיפה, חוש ביקורתי וכישרון העמקה מיסטית, תפיסה מתמטית חריפה, פתיחות לב למוזיקה ועניין רב בהנדסה, באסטרונומיה ובאנטומיה הפכו אותו לאגדה עוד בחייו ולגשר לרבים. עם זאת הכרנו את מאבקו העיקש בחסידות, לה התנגד בכל תוקף.

פגשנו את השמנה וסלתה של יהודי ומשוררי וילנה, אשר במאה ה-19 יצאו מחוץ לרובע היהודי והיו עוד שלב בהתפתחותה של תנועת ההשכלה בעיר ואחד המרכזים החשובים של הספרות העברית החדשה. בין הבולטים ניתן לציין את שלום עליכם, מנדלה-מוכר-ספרים ויהודה לייב גורדון. סיירנו ליד הגימנסיה העברית הראשונה, המעוז של התנועה הציונית בוויילנה, שסופחה ב-1920 לרשת "תרבות". רשת זו הקימה גני ילדים, בתי ספר, סמינרים למורות וגננות – מכל גוון אידיאולוגי אשר יהיה – שלשון ההוראה בהם תהיה עברית, ולצידם תפעלנה תנועות הנוער הציוניות לקידום רעיון המרד וההגשמה החלוצית בארץ ישראל.

הכרנו דרך מרדכי את עולמם הרגיש ומפעלם האדיר של משוררים ויוצרים

בין שתי מלחמות העולם ובמלחמה עצמה, כמו אברהם סוצקבר (שכתב שירים רבים וביניהם את "תחת זיו כוכבי שמים"), גדול משוררי היידיש ואחד הניצולים של גטו וילנה, אשר בזכותו ניצלו גם אוצרות התרבות של הגטו. או כמו שמריהו (שְׁמַרְק'ה) קֶצֶ'דְגִינסקי, שהיה בין המייסדים והפעילים של חבורת משוררי היידיש הצעירים בוילנה, 'יונג ווילנה'.

הכרנו את סיפורה של וילנה היהודית בזמן מלחמת העולם השנייה, דרך סיפורה של רוז'קה קורצאק הכותבת על ריכוז החלוצים. ריכוז זה מנה כ-2,000 חברי תנועות הנוער החלוציות-ציוניות אשר התרכזו בסוכוץ 37, 'הבתים הזולים', בסמוך לקיבוץ ההכשרה 'שחריה' (בהם ביקרנו) וברחוב טארטאקי 3: "וילנה היהודית העתיקה 'ירושלים דליטא' המהוללת, הועם זוהרה שעטר אותה בימים שלפני המלחמה, אך גם עתה היא קורנת בעושר עברה, קוסמת בחינן של אגדות קדומות, מלאות זיו. גם עכשיו עודנה מרכז לתרבות לאומית מושרשת, שנשתזרו בה ערכי עם ואדם, פרי דורות רבים, התפתחות ומאבקים. רצה הגורל, שאף בקורותינו החדישות שטופות הדם תהיה וילנה מרכז לנוער היהודי למאותיו ולאלפיו. לכל אלה שביקשו ב'ירושלים דליטא' דרך למולדתם. משך זמן רב, מן ספטמבר 1939, היתה וילנה נקודת האור היחידה שנגהה בחשיכה. מפלט אחרון ותוחלת".

מכירים את ייחודה של וילנה, שבה פונאר, בורות ההריגה אליהם נקצרו ונרצחו מעל 70,000 מאחינו ואחיותינו, קדמה להקמת הגטו, בניגוד לגטאות אחרים. מצאתי את עצמי מהרהר רבות בכך, כיצד חיים בגטו כשתודעת ההשמדה כבר קיימת מהרגע הראשון של הכיבוש הנאצי? כיצד מצליח יעקב גנס, ראש המשטרה היהודית ולאחר מכן יו"ר היודנראט, להוליך את הציבור ולהטמיע את האשליה כי גטו פרודוקטיבי יציל את האנשים?

מעמיקים בסיפורם של חברי תנועות הנוער הציוניות-חלוציות אשר בחרו לקחת אחריות ולהעמיס על כתפיהם הצעירות את גורלו והצלת כבודו של עמם, תוך ויכוחים קשים על דרכי הפעולה, בגטו או מחוצה לו, עם העם היושב בגטו או ביערות הקרובים הקורצים לכול.

אבא קובנר, רוז'קה קורצאק, טוסיה אלטמן, אדק בורק, סוויטקה קמפנר (קובנר) – מ"השומר הצעיר". מרדכי טטנבאום, יחיאל-איליה שיינבוים – מתנועת "דרור". ניסן רזניק – "הנוער הציוני". יוסף גלזמן, בורקה פרידמן – מתנועת "בית"ר". יצחק ויטנברג, חיינה בורובסקה – מהקומוניסטים. אותם

איל מדריך בגטו.

הצעירים, הראשונים בעלי התבונה לראות, האומץ לרצות והכוח לבצע שהשתרש בם בחינוכם בתנועות, אשר בחרו לקרוע את כבלי האשליה בחינוך בגטו, בכרוזים המזהירים מפונאר, ולבסוף בהתארגנות מרי, ניסו להתנגד למציאות השמר הנוראה.

מסתובבים בחוצות העיר היפה וילנה, בין סמטאותיה ורחובותיה, הכול מצוחצח ומאורגן יפה. ואני חש שמשהו חסר, משהו לא בסדר. תכסית העיר היפה מכסה את ההיסטוריה המבישה שלה, את חלקם של אזרחיה הליטאים בהשמדת עמנו (אחריות שהתחדדה במפגשנו עם פרופסור דוד קאץ). מגלגל אני בראשי תוך כדי הצעידה ברחובות את הפואמה על העם היהודי שנהרג, מאת יצחק קצנלסון:

כיום ריקה את! ריקה ומרוקנה! כיום הוצגת בדד, ריקם!
 לבית-עולם היית, לשדה קברות שומם, אף שוממה ממנו ועזובה, –

רחובות שלמים בך מתו – ואין רואים אף מת כי יתגולל עוד כאן,
בתים פתוחים עומדים, ואין יוצא מהם ואין בא [...] [...]
[...] אבוי לי, תם הכל... הייתה אומה והיא איננה עוד, היה הייתה אומה
והיא אינה... חסל!
מעשיה היא, ראשיתה עוד בחומש שלנו, ועד היום הזה... סיפור נוגה-
נוגה ומי יאמר, נאה אף הוא?
מעשה בעמלק ועד הרע ממנו, עד הגרמני... הה ארץ רחבה, ימים
גדולים, שמים משתרעים מעל –
אל תצטנפו צנפה אחת למחות את הרשעים מארץ, ישמדו־נא המה
בידם וייספו.

אני מישיר מבט על החבורה הצועדת ומתבונן בנו, א.נשים מרכזיים בתנועות
הנוער, א.נשים המבקשים לרקום את חוט השני השקוף בין חברי וחברות
תנועות הנוער של אז, לפני ובתוך המלחמה, למציאות חיינו וחיי תנועותינו
היום.

מפגש אנושי, דיאלוגי, אישי וחם בין תנועות נוער בעלות השקפות
והבדלים רבים, המבקשות למרות הכול לתור אחר מרכז משותף בחברה
הישראלית ולהפכה לטובה יותר.
לו יהי ונצליח, ושיהיו עוד במות מפגש וסמינרים רבים שכאלה!

שלושת ימי הסמינר

יום שני, 8.5.2017

חברי המשלחת נפגשים בשער העלייה למטוס, כארבעים דקות לפני מועד הטיסה. שלומית יושבת בעמדה אסטרטגית וכל מי שהגיע ניגש ואישר הגעתו. כולם התייצבו במועד.

הטיסה יצאה בזמן ואחרי כשלוש שעות נחתנו בשדה התעופה של קייב. עברנו לטרמינל לטיסת ההמשך. על לוח הטיסות היוצאות ראינו שטיסת ההמשך לוויילנה מתעכבת בארבע שעות. במקום לצאת בשמונה, מיועדים להמריא באחת עשרה חמישים וחמש בלילה (23:55).

החברים מתפזרים, כמה חבר'ה מתיישבים לארוחת ערב במסעדה איטלקית, אחרים משוטטים בין חנויות הדיוטי פרי.

בשעה עשר מודיעים במערכת הכריזה כי נוסעי הטיסה מוזמנים לקבל ארוחה. אחרי כמה דקות מועברת בקבוצת הוותסאפ תמונה של קופסת האוכל, והתנועה לקבלת הארוחה נעצרת.

"פיצוי הולם", צלם: איל מאוטנר.

לא מתלוננים. זה המצב ופשוט מעבירים את הזמן. אחת הבנות מביטה במשפחה על ידנו עם שלושה ילדים קטנים. "מזל גדול" היא אומרת, "מזל שאנחנו במשלחת ולא עם המשפחה במצב הזה."
הטיסה ממריאה בחצות. קצת אחרי אחת בלילה נוחתים בוילנה. שדה התעופה שומם. ממתנים למזוודות וחלק מהן לא מגיעות. אחד החבר'ה מציץ פנימה ורואה שנוצר מחסום במסלול המזוודות, דוד ועמאר נכנסים על גבי המסילה ומשחררים אותן.
שתיים וחצי – מגיעים למלון.
מרדכי, שנמצא כל הזמן אתנו, נעתר וזוכים לדחייה – ההרצאה הראשונה בבוקר יום שלישי תהיה בעשר וחצי.

יום שלישי, 9.5.2017

תהליך שמתחיל בלימוד. "אולי בכל זאת עוד תזכה וילנה בסטרדיואריוס משלה."*

הרצאה ראשונה: תרבות יידיש – מאגר הזיכרון הלאומי הקולקטיבי.

אחרי ארוחת הבוקר מתכנסים באולם הכנסים של המלון. אולם רחב ידיים,
הכיסאות מסודרים סביב החדר ובחזית שולחן למרצה וכרזה של הסמינר.
מרדכי מתיישב וממתין שכולם יסתדרו במקומותיהם.

מרדכי, וברקע כרזת הסמינר.

* מתוך: אברהם קרפינוביץ', סיפורי וילנה, הסטרדיואריוס מרחוב הזגנים, עמ' 130.

אחרי דברי פתיחה קצרים עובר מרדכי להרצאה הראשונה. תרבות היידיש עומדת במרכז הזיכרון היהודי המשותף. בעברית העכשווית יש השפעות מאנגלית, מערבית, שומעים מוזיקה לועזית. הזיכרון המשותף הוא שמגדיר את הייחודיות שלנו, את הלאום שלנו. כאשר מתנתק מירקם הזיכרון מתערערת הזהות הלאומית. העיסוק בזיכרון ודליית הפרטים מהעבר נותנים מענה להיבטים של השאלה היהודית. לכל עם יש שלושה כלים מגדירי זהות: שפה; מסורת (פולקלור); טריטוריה.

כשהפסיקו לשמור על שפה ומסורת – ניתן לזהות הידרדרות בהווה המהודקת של העם היהודי. נמצא מקורות רבים שמתארים את ההתבוללות כמכה הקשה שניחתה על העם היהודי בתקופת פריחת ההשכלה באירופה.

[יושבים עשרים וחמישה משתתפי הסמינר, כמעט כולם מסתכלים על מרדכי ומקשיבים, מאוד מקשיבים. מרדכי נכנס לפרטים ויש מי שרושם לעצמו רשימות. מתאר את הסלונים הספרותיים בוילנה, את היקף יצירת הסרטים ואת התפתחות התרבות בשנים שבין מלחמות העולם. הכניסה לפרטים והתיאורים הציוריים מחברים אותנו לרקע של התרבות היהודית הפורחת בוילנה].

בעידן של התרחקות מהדת, התרבות היהודית מאפשרת ליהודי המתרחק מהדת להישאר יהודי. היידיש אינה רק שפה. היידיש היא הטריטוריה של היהודים. היא משמשת גשר וקשר בין דת לחילוניות. בכל טקסט יידישאי יש מושגים מהמסורת. המסורת היא ליבת הטקסטים.

הקהילה, ששפתה יידיש, דאגה לנזקקים. לא הושאר אדם לבדו, לא בעת שמחה ולא בעת צער. הקוד המוסרי התבטא בשתי מילים: פאסט נישט – לא יאה, לא ראוי, לא מתאים. כך אדם אומר לעצמו לפני שעושה, לפני שמדבר, לפני שפועל.

התרבות היהודית מפתחת זיכרון על המבנה הנכון של הקהילה. אדם נדרש לתת דוח מוסרי לקהילה. הסיפורים של סופרי וילנה מתארים את חיי הקהילה, את הדמויות של עשירי העיר ושל ענייה, דמויותיהם של הקבצנים וחסרי הכול שמוצאים מחסה בלילות החורף בבתי הכנסת הקטנים (הקלויזים) שסביב חצר בית הכנסת הגדול.

מרדכי מספר על אברהם קרפינוביץ', יהודי וילנאי שהגיע לארץ ישראל ובלילות היה יושב וכותב את סיפורי וילנה (כך גם נקרא ספרון הסיפורים שיצא לאור ביידיש ובעברית). מרדכי מרגש את כולם בסיפור על טמרה הגבוהה, בחורה שעסקה בזנות ואחרי שהחליטה לפרוש עבדה במריטת עופות. קרפינוביץ' מספר איך ישבה וקראה סיפורים לחברתה לדירה. במיוחד התרשמה מהסיפור 'שלוש מתנות' של י.ל. פרץ: בקשתה האחרונה של בת הרב, שהוחלט להרוג אותה כיוון שיצאה מהגטו ביום חגם של הנוצרים, הייתה לקבל במתנה סיכות. טמרה קוראת כיצד היא "גוחנת ורוכסת אל בשר רגליה בסיפות את שפת שמלתה, לבל יגלה בשרה, בסחוב אותה הסוס...".

וכשנלקחה טמרה עצמה אל פונאר והצטוותה להתפשט, ככל היהודים לפני שנורו והושלכו לבור, מספר קרפינוביץ' ש"טמרה שיקעה את ציפורני אצבעותיה בבשר זרועותיה הרך ולא הראתה אף סימן קל שבקלים שברעתה להתיר אף כפתור אחד."

בתיאורי הסיפורים הפליא מרדכי גם בסיפור בדיחות. בתמונה אנחנו רואים את החברים אחרי שמרדכי מספר על הבחור חסר הניסיון, שארגנו לו מפגש 'דייט' ראשון עם בחורה. בחוסר ניסיונו שאל, על מה אדבר אתה? הנחו אותו שידבר על שלושה נושאים: משפחה, אהבה ופילוסופיה. "יש לך אח?" שאל את הבחורה. "לא!" ענתה.

צוחקים בהרצאה של מרדכי.

"את אוהבת לוקשן (אטריות)?" שאל. "לא!" ענתה.

"אם היה לך אח הוא היה אוהב אטריות?"

ההומור היהודי, מסכם מרדכי, אינו דומה להומור של עמים אחרים. צוחקים בעיקר ממה שעצוב. זו לא תולדה של שובע ושל שפע, אלא של עוני ומצוקה. ההומור הוא בעיקר לצריכה פנימית. מסופר בשפה יהודית. המספר הוא יהודי ויש חשיבות לאינטונציה. כל טקסט, כל סיפור, מבוסס על מאגר אסוציאציות מתוך אורח החיים היהודי. המצבים, בדרך כלל, יהיו אנטי-סמכותיים, אנטי-ממסדיים ותמיד קשורים ליום יום – מחלות, רופאים, שידוכים, ילדים.

ביידיש חייבים לשלוט גם בניואנסים לשוניים במשחקי מילים. מי שלא יודע לספר סיפור, פשוט מקלקל.

מרדכי מציץ בשעונו ומסכם – כדי להסתכל לעתיד חייבים לשמר את הזיכרון.

הפניות: מרדכי ממליץ לקרוא את **סיפורי וילנה**, אברהם קרפינוביץ', בהוצאת עם עובד, 1995 (הספר נמצא בספריית אפעל).

הרצאה שנייה: אהבה וארוטיקה בתרבות היידיש.

את ההרצאה השנייה בוחר מרדכי לפתוח בנושא הפמיניזם. הסממן הראשון לפמיניזם יהודי קשור לשיער. נשים התחילו להתנגד לגזיזת שיערן במקביל ליום חתונתן.

מקריא סיפור על כלה שסירבה לגזוז את שיערה וכיצד מהתנגדות מוחלטת לדרכה הולכת ומתגבשת קבוצה של תומכות ותומכים וכבר אין מציאות של שחור ולבן. מקשיבים לסרבנית התספורת ומבינים את טיעוניה. דרך הסיפור מדגים מרדכי כיצד היידיש יכולה להכיל דעות שונות ומצבים שונים. המצבים המתוארים מצטיירים ממש כסרט על הקהילה.

[מרדכי מתלהב, מניף את ידיו ומביט בנו לראות אם אנחנו רואים את הדמויות המתוארות בסיפור לנגד עינינו. שהרי זהו הרעיון. השפה העסיסית מצליחה להחיות את המצבים וכאילו להכניסנו לתוכם.]

ביטויים לתופעה אפשר למצוא בסיפורי התקופה. שפת היידיש משמשת כלי בתהליך התעוררות הנשים ותביעתן למעמד שונה. מצד אחד היידיש משמרת שמרנות, מצד שני השפה מסייעת לחתרנות (מרדכי נותן דוגמה מהתגברות התופעה ביהדות ניו יורק).

אפשר לשלב מושגים מהתרבות בתוך השפה וכך מתאפשר לספר, לדבר על נושאים לא מקובלים, כמו אהבה חד מינית או בגידות. ביידיש אפשר לחרוג מכללי הדיבור והכתיבה המקובלים.

החיים חייבו עיסוק בשאלות של אהבה ואיסורים. ואכן, סופרים ומשוררים יהודים לא התעלמו וכתבו על ההווה היומיומית שבמסגרתה הכול מתרחש. יחד עם זאת, הנושאים הכי מודרניים נמסרים על רקע של יהדות מסורתית. בסוף כל סיפור מנצח המוסר היהודי.

בתקופה מאוחרת יותר, כך מתאר מרדכי, נאמר על דור ניצולי השואה: הם חיו את המוות. דיברו וכתבו ולא הפסיקו לחזור לתופת ולתאר אותה, ומצד שני כל זמן שחיים חייבים לחטוף את החיים.

מצטט את יצחק בשביס זינגר: אדם מפוצל. מחצית חייו במציאות ומחציתם בדמיון. היכולת לתאר מצבים ולשלב בהם דמיון ומציאות מאפיינת סופרים רבים בתרבות היידישאית. כך מוצאים תיאורים של נשים שהובילו מהפכות פמיניסטיות, אבל תמיד מקפידים להחזיר את סיפוריהן אל הקהילה ואל המוסר היהודי. כך גם בסיפוריו של קרפינוביץ' על טמרה הגבוהה ובסיפורים אחרים.

מרדכי מפנה אותנו לסיפור על העונש שניתן לקארפל בקלויז' הצבעים.* בסיפור נשזרים, כדרך סיפור שגרת חייו, התיאורים על קארפל שיוצא לבגוד באשתו ומיד עוברים לתיאור ההשפעה העצומה של הרב על עולמם של מתפללי בית הכנסת.

הפניות: מרדכי ממליץ לקרוא סיפורים של יצחק בשביס זינגר. מציין את **שושה**, הוצאת עם עובד, תשל"ח 1978.

אחרי ארוחת הצהריים במלון יוצאים לסיור בן כמה שעות, שנושאו:

* קרפינוביץ', אברהם, סיפורי וילנה, העונש, עמ' 60.

**וילנה ערש התרבות היהודית בין שתי מלחמות העולם –
מרכיבי החיים והתרבות היהודיים,
שרקמו בוויילנה מופע ייחודי של מרכז משותף.**

הסיור נערך בהדרכת ניקיטה (ניק) מייטין, המדריך המקומי. יליד ברה"מ, עלה לישראל בשנת 1991. למד היסטוריה של עם ישראל והיסטוריה כללית באוניברסיטה העברית. התחתן עם בחורה מוויילנה ועברו לגור כאן, ליד משפחתה.

קר מאוד בחוץ. מתעטפים במעילים, צעיפים, כובעים וכפפות. לא יורד גשם. ניקיטה מרכז את כולם בכיכר הביצה ונותן רקע קצר על האזור בעיר בו אנחנו נמצאים.

ניקיטה בכיכר הביצה, ליד המלון.
מדי שנה נבחר אמן שמצייר על הביצה
לכבוד חג הפסחא.

נכנסים לאזור הישן של וילנה. התחנה הראשונה בגינה ציבורית. ניקיטה מסביר שרוב הגינות הציבוריות הן תוצאה של הפצצות ממלחמת העולם השנייה. הבתים או החנויות שהיו באותם שטחים נהרסו כליל ולא שוקמו. בנייני המגורים הם בסגנון ברית המועצות, בנייני דירות אחדים. לצידם מבנים עתיקים מרשימים סביב כיכרות קלאסיות של ערים באירופה. עוברים ליד אנדרטה (צנועה, יש לומר) לזכר הקורבנות והגיבורים היהודים.

נכנסים למוזיאון קטן שמציג ספרים אודות יהדות וילנה ומגיני דוד בגדלים שונים. יורדים לקומת המרתף. נכנסים למקום מסתור בו שהו כמה משפחות במהלך המלחמה. במקום תמונות, וכרזות מימי המלחמה. במהלך הסיור ניקיטה מסב את תשומת הלב לשלטים וציוני מקום לזכר אישים יהודים מהעיר.

מגיעים לאזור הספרייה ובית הכנסת הגדול. שוב תמונה ושלט. באופן כללי ההסברים של ניקיטה הכרחיים. כשמשוטטים בעיר לא ממש רואים את השלטים או התמונות.

עוצרים להסבר אודות הגאון מווילנה. עומדים בסמוך לפסל דמותו. ניקיטה מספר על אישיותו והשפעתו על הקהילה היהודית. דני הירשברג

כיכר מרכזית בוויילנה.

יורדים למרתף, למקום המסתור.

מוסיף אודות הגאון מווילנה. מספר כיצד סרב להתמנות לתפקידים רבניים כדי לא לבטל זמנו וכדי שיוכל להשקיע את כל כולו בלימוד תורה. מספר גם על הקמת תנועת המזרחי בוילנה.

פסל הגאון מווילנה והשלט — רחוב היהודים.

התיאור אודות הגאון מווילנה והיחס של הקהילה היהודית אליו, כאשר ביקשו שימשיך לשבת בוילנה והעבירו קצבה חודשית לרשותו, מחזיר אותנו לתיאורים אודות הקהילה החזקה של וילנה, שחיי אנשיה הם עולם ומלואו של חיים יהודיים עשירים.

ממשיכים בסיוור, עוצרים ליד רחוב היהודים. עוברים דרך הגטו ולא מתעכבים, הסיוור מחר ייוחד לנושא הגטו.

מגיעים לכיכר המרכזית.

ניקיטה מספר את סיפורו של גר הצדק אברהם בן אברהם, שנודע בשמו קודם שהתגייר: גרף פוטוצקי. בן למשפחת אצילים ליטאית שהחליט להיות יהודי. במשך שנים חי בסתר עד שהתגלה על ידי משפחתו והם ניסו להשיבו לנצרות. אברהם בן אברהם לא הסכים לחזור בו מיהדותו והועלה למוקד. הגאון מווילנה ביקש להיקבר לידו, והם קבורים בצמוד בבית העלמין בוילנה.

נאמר שהחפץ חיים כתב: אם עשרה אנשים היו נוכחים לומר קדיש כאשר גר הצדק אברהם בן אברהם ז"ל הוצא להורג בשריפה, היה המשיח בא מיד. (לא מצאתי מקור לדברים אלו. נ"א).

הפסקה בסיוור. שותים קפה בפינת רחוב היהודים.

ניקיטה מציע להמשיך לסייר לכיוון המדרחוב ועד הטירה העתיקה. אולם מתחיל לרדת שלג וחלק מהקבוצה חוזרים לבית המלון. מתכנסים אחרי הפסקה קצרה לשיחת סיכום ועיבוד.

מסכמים יום והשאלות נאספות. "כאילו נסדק קירו הקר של 'קלויז' הצבעים' לאבנים רבועות ולבש את מראהו של הכותל המערבי."*

ריקמת החיים המשותפת בארץ – מהם הבסיסים המשותפים לחיים
ביחד?
מנחה: דוד שמחון, ראש אגף חינוך, בני עקיבא.

דוד פותח בסבב היכרות. כל אחד מציג את עצמו: שם, מקום מגורים וטקסט, או קטע מכוון שבחר. המשתתפים מציעים קטעים ממקורות מגוונים, בין השאר: ספר התנ"ך; שחקי שחקי (טשרניחובסקי, אני מאמין); "חסד חפצתי ולא זבח" (הושע ו'); עמוס עוז, הר העצה הרעה; קטע של י.ח. ברנר; מגילת העצמאות; תנ"ך; יהודה אטלס, תיאור שיחה שלו על מפגש במקלט לנשים מוכות; אלבר קאמי, הזר; כתבי הדת הדרוזית; משל המערה של אפלטון.

מתחילים בדיון. "מרדכי ממש מזכיר את סבא שלי" אומרת אחת המשתתפות. "הוא מרצה ואני נזכרת בסבא שלי, באופן הדיבור שלו, בצחוק ובדעות שלו על כל אדם ועל כל נושא".

דוד: "עולה השאלה איך אפשר להכניס את הזיכרון, את החיבור למטרות המשלחת. האם עלינו לשחזר או להמציא?"

השאלה מעוררת דיון ומרבית חברי המשלחת מתבטאים. אביא את עיקרי הדברים לא כציטוטים ישירים אלא כנושאים שהועלו ובהמשך ייוחד להם מקום בסמינר ובתוכניות להמשך.]

* מתוך: אברהם קרפינוביץ', סיפורי וילנה, העונש, עמ' 73.

מרדכי מציג, וודאי ימשיך בכך בימים הבאים, עולם שלם, תרבות שכמעט ונכחדה ועלינו להחיותה. ובעצם זו דילמה. האם היעדר היידיש מהעולם הנוכחי הוא נושא לתנועות הנוער? האם הכחדת השפה כאסטרטגיה ציונית במטרה להעמיד במרכז את השפה העברית היא נושא מרכזי לדיון? או שזה רק דיון ליודעי ח"ן ולמטרות הנצחה?

איך התובנה מהתהליך ההיסטורי (לגבי היידיש והערבית) יכולה להוביל לתובנות חינוכיות? איך (והאם נחוץ) לגדל דור שיבין את י.ל. פריץ? יש כאן שאלה של שימור התרבות – כל מה שאנחנו רואים ושומעים כאן מלמד על תרבות ועל הוויה שלא מרבים (אם בכלל) לעסוק בה. עולה גם שאלה של זהות. מתחיל להיווצר ואקום. האם מחוץ לטריטוריה תישמר הזהות? או תיווצר זהות? ומכאן מגיעים לשאלה שראוי להעלות בתנועות – שאלת הזהות.

החיבור לשפה ולתרבות חסר בהיבט של מורשת, שצריך לעורר ולשמר. כשלא מתחברים להוויה התרבותית, לא מצליחים לשמר אותה. צריך לומר גם את זה: אפשר לראות את היידיש ותרבותה גם כמשהו לא נחוץ. בישראל לא צריך לדעת יידיש כדי להכיר מושגים ביהדות (יום כיפור, פסח, מצות וכדומה).

החבורה שיושבת כאן יכולה למצוא מכנים משותפים שיובילו להוויה של שימור תרבות ובירור זהות.

לא נכון לעודד תרבות של שכחה. זה סיפור שצריך לראותו כמעצב זיכרון של חברה. ושוב – איך מספרים אותו?

אנחנו לומדים כאן שבתרבות שהייתה יש עושר עצום. בהיעדרה מעולמנו יש עצב גדול. היידיש אינה הנקודה. התרבות היא הסיפור.

דוד מסיים את הערב במסקנה אישית. קשה לו להבין אחרי האירועים עליהם למדנו, שמענו, חוונו, איך לא חזרו כולם בתשובה. מגיבים על דבריו, יש גם מי שהמסקנה שלהם הפוכה לגמרי.

בעקבות היום הראשון מתחילים להבין: יש כאן סיפור שצריך ללמוד. ללמוד את הסיפור וללמוד כיצד לספר אותו.

אחרי שמתפזרים יוצאים לסייר בעיר. נוצרות קבוצות ויוצאים לבלות.

יום רביעי, 10.5.2017

מעמיקים חקור בתרבות היידיש. "אלא שיידיש עדיפה, כי כך מבינים כל מלה."*

הרצאה ראשונה, מרדכי. "שירי האש" – יצירה יהודית בתקופת השואה.

מרדכי מדבר על הספרות אודות השואה ועל הספרות במהלך השואה. מגדיר אותה כיצירה העממית שכלל אינה מוכרת.

מתחיל עם שירים שחזו את השואה. דוגמת "העיירה בוערת", שנכתב בשנת 1938 על ידי מרדכי גבירטיג.

קורא שיר של אהרון צייטלין: שמות של ילדים יהודים:

... אין ולא יהיו עוד יותר השעלך,
השעלך, פשעלך, הינדעלך,
צלילים, רק צלילים של שמות
צלילים של שמות ילדים יהודים.
היכן היא רגלך, זיסה'לה?
היכן צמתך, ציפה'לה?
עשן – ידה של ינטה'לה,
אפר – ראשו של קופעלה.

[שקט מוחלט בחדר. השיר קשה מאוד ומשאיר רושם חזק.]

* מתוך: אברהם קרפינוביץ', סיפורי וילנה, כסף יהודי, עמ' 155.

קורא את שירו של צייטלין שיר האמונה אחרי מיידאנק:

אם טומאה שכזאת הייתה אפשרית בעולם,
טומאה כה שלמה פרי סיטרא אחרא,
אז אפשרית בעולם גם קדושה שלמה,
קדושה מוחלטת.
אם זו התרחשה – אז גם ההיפך הן אפשר...

מרדכי מספר על השיר "ליד הנחל". בשנת 2002 כתבה מחברת השיר "ביים טייכל" (בעברית – "ליד הנחל") לאה סבירסקי (לימים – לילה הולצמן) מאמר שכותרתו: ליד הנחל – סיפורו של שיר. אחרי המלחמה היו בטוחים כי מחברת השיר לא שרדה ואינה בין החיים. ולימים הסתבר כי היא חיה ופעילה וקורות השיר ושירים נוספים שלה סופרו במסגרות שונות. במאמרה היא מתארת כיצד כתבה את השיר ללחן עממי פולני במחנה עבודה במלחמת העולם. מדי כמה שנים חזר אליה השיר בסיפורים שפגשה בגלגולי חייה. בשנת 2001 הגיעה לתוכנית רדיו בה סיפרה יחד עם שתיים מחברותיה על הולדת השיר. בסיום התוכנית הושמעה לה הגירסה בעברית, בתרגומה של רחל שפירא ובביצועה של מירי אלוני.

... אני הייתי שאננה כמי הנחל,
בהם חייתי וחיי פכו בנחת,
הוטלה בי אבן וקם בי פחד,
המים עכורים, המים עכורים...
אחים אימרו לי,
היעברו ימי הזעם,
יפוג הרע ואימת סופה ורעם,
האם האושר יחזור אי פעם,
האם אבכה לשוא, האם אבכה לשוא?

אחר כך משמיע מרדכי את חווה אלברשטיין מבצעת את השיר "פרילינג" (בעברית – אביב), שכתבו שמרקה קצ'רגינסקי ואברהם ברודנא.

הפניה לעיון נוסף: מרדכי ממליץ לקרוא את "מן המיצר" בהוצאת מוסד הרב קוק.

מרדכי קורא את השיר: להיות יהודי, של אהרון צייטלין:

להיות יהודי – זה נקרא תמיד לרוץ לאלוים,
אם אפילו בורחים ממנו,
לצפות כל יום לקול שופר של משיח,
אם הינך כופר אפילו.

מרדכי מדבר על היהודים שלמרות השואה לא איבדו את אמונתם ועל כאלה שאמונתם התחזקה אחרי השואה. ולצידם, על אלו שסירבו להאמין אחרי השואה ובאו חשבון עם מורשתם.
מדבר על דו־שיח מתמיד של משוררים וסופרים עם אלוהים. אם אפשרית בעולם שכזה טומאה כזאת, אזי גם קדושה אפשרית. גם אם אנשים הכחישו את קיומו של הבורא. הרי שגם מבחינתם החשבון אתו לא נגמר.
את החלק האחרון של ההרצאה הקדיש מרדכי לאברהם סוצקבר, ופתח בציטוט:

מה שנשאר זו השפה

זו התרבות

זו השירה.

מספר שהאסון הגדול של סוצקבר היה מותה של שפתו, של היידיש. כל ימיו כתב ביידיש וכאן הרגיש ששפתו דועכת ונעלמת.
סוצקבר כתב על השואה וכתב גם תוך כדי השואה. בבית עדות – מורשת בגבעת חביבה מצוטט מפיו: "את השואה פרקתי באמצעות הכתיבה. הכתיבה הייתה בשבילי הקיום. השירים הכי בהירים ומאירים שכתבתי היו באמצע החורבן".

[הרצאה מרגשת וקשה. קשה לשמוע את השירים שבחר לקרוא וקשה

לחיות את ההקשרים שעושה מרדכי עם וילנה ועם העולם היהודי שנעלם והקושי של הפליטים ליצור בישראל].

מרדכי מסיים בציטוט משירו של אברהם סוצקבר השלג על החרמון (1948), בו פונה המשורר אל "ציפור החרמון" ומבקש ממנה להביא את "שלג ילדותו" מוילנה, שהרי "בלי השלג קר יהיה במדינה הלוחבת". ובעצם, מסיים מרדכי, כמו התכוון סוצקבר לומר: בלי היידיש קר יהיה כאן, בארץ הזאת.

הרצאה שנייה, פרופסור דוד קאץ. פרקים מתולדות שפת יידיש (יחסי גומלין יידיש-עברית).

במפגש ההכנה בסמינר אפעל סיפר מרדכי כי בסמינר נפגוש את פרופסור דוד קאץ. דוד הוא היסטוריון שנולד וגדל בניו יורק ובשנים האחרונות הוא חי ומלמד בוילנה. איש גדול ומזוקן שמדבר בעברית אשכנזית ולא קל להבין אותו, אבל מרתק לשמוע את דבריו, עמדותיו ושלל ידיעותיו. לא התאכזבנו. אכן דמות מיוחדת.

פרופסור דוד קאץ.

דוד פתח את הרצאתו בשאלה באיזה שפה ירצה. הוא אכן דובר אשכנזית מתנגנת שמזכירה דמויות וקולות שרובנו מכירים רק מסרטי תעודה. אחרי התלבטות קצרה החליט שירצה באנגלית ומדי פעם יעבור לעברית.

התחיל את הרצאתו בסקירת המיקום של מרכזי היידיש וסקירת גלגולי השפה. מדגים את השונות ביידיש בין אזורים באירופה. אחר כך מתאר את הקהילות בארצות הברית וכיצד היידיש שונה מעט בכל אחת מהקהילות. מספר שהוא עצמו יליד בורו-פארק בברוקלין.

תוך כדי ההרצאה דוד נותן דוגמאות ומקריא קטעים ביידיש, מתרגם לעברית אשכנזית. קשה מאוד לעקוב אחריו ולהבין כל מה שהוא אומר, אבל זה לא מפריע לשבת מרותקים לדמותו ולהקשיב.

דוד מתעכב על תיאורי החיים ביידיש בארצות הברית. מזכיר את יצחק בשביס זינגר ומתאר אותו כיהודי שלא נענה לצו המוסר היהודי אלא חי את חייו לפי דרכו. סיפורי הרכילות משעשעים ודוד נהנה לספר ולשתף. למעשה, דוד מדגים באופן הדיבור שלו את ההווה של חיי הקהילה ביידיש. הוא מספר על אנשים ועל מצבים, מפליג בהבעת דעות ומתבל את דבריו בהרבה הומור, גם הומור עצמי.

דוד מתאר את המורכבות של יחסי הגומלין בין יידיש לעברית. דוברי יידיש מבינים עברית ובוודאי קוראים עברית (שהרי האותיות זהות בשתי השפות). אבל דוברי עברית שלא חיו בתרבות היידיש מתקשים להבין חידודים ומשמעות כפולה שחוזרת פעמים רבות ביידיש.

מבכה את היעלמה של היידיש מן התרבות של דוברי העברית. היידיש ממשיכה להיות השפה המרכזית בריכוזים של יהודים חרדים שממשיכים את מורשת אבותיהם, בישראל כמו בארצות הברית. אך ברגע שהיידיש היא שפה של קהילות מסוימות היא הופכת לשפת סתרים עבור ציבורים רחבים וכך היא, למעשה, הולכת ונעלמת. סמינרים, כמו זה שלנו, יכולים לסייע בחשיפת השפה ובהחייאת המורשת. אם כי, הוא עוד לא רואה שזה מתרחש הלכה למעשה.

ארוחת צהריים במלון ואחר כך יוצאים לסיור.

בעקבות מנהיגי המרד בגטו וילנה. "נכון, חלשים אנו וחסרי-מגן, אולם התשובה היחידה לאויב היא התנגדות!"*

מדריך את הסיור איל מאוטנר, תנועת דרור ישראל. קר מאוד בחוץ. קשה לזהות את כל החברים. חלקנו עטופים לגמרי, חבושי כובעים וצעפים. איל מתחיל ברקע על תנועות הנוער בוילנה. השומר הצעיר – התנועה המרכזית והגדולה; תנועת הבונד – תנועה דומיננטית וגדולה. לא תנועה ציונית; תנועת דרור – לא פעילה בוילנה, מגיעים תוך כדי המלחמה; תנועת בית"ר – פעילות מצומצמת, חברים שמגיעים גם במהלך המלחמה; תנועת הצופים (פעלו במסגרת השומר הצעיר); גורדוניה – תנועה קטנה שפעלה לפני המלחמה ובמהלכה; עקיבא – פעלו במסגרת המזרחי וגם באופן עצמאי; מכבי וילנה – פעלו כאגודת ספורט.

למעשה הסיור חוזר למקומות בהם סיירנו אתמול. מאוד עמוס בפרטים, מתעכבים ללמוד על מנהיגים ואישים בתנועות השונות. איל ממקד את הדיון סביב הדילמות האם ומתי לפתוח במרד. מרדכי מצטרף לסיור ומדי פעם מוסיף מידע. לומדים הרבה ומתקדמים כרונולוגית. מספרים על התיאטרון ובכלל על חיי הרוח בגטו וילנה. אין דוגמאות נוספות לכזאת פעילות תרבותית במהלך שנות המלחמה, תוך כדי המשלוחים והמשטר הקשה מנשוא.

בחצר, ממנה שולחו 1,200 איש למותם בפונאר, עורך איל דיון דילמה בשאלה אם ראוי ונכון לצאת במרד בעת הזאת. כבר הגיעו שמועות ומידע על רצח היהודים בפונאר. אין שם מחנה עבודה, זו השמדה של יהודי וילנה. חמישה חברים מייצגים את עמדות המנהיגים שהשתתפו בדיון: – אנחנו נחליט בשביל עצמנו. יחליט כל אחד אם יצטרף אלינו. – אין אפשרות של מנוסה, אי אפשר להאמין שמנוסה היא הפתרון. ולכן: מרד והתגוננות. יש להכין את ההמונים לקראת המרד.

* מתוך: כרוז המרד של אבא קובנר, 1 בינואר 1942, גטו וילנה.

- מרד משמעו הפגנה. זו לא פעולה תכליתית שתוביל לתוצאות.
- יש תקווה שחלק ישרדו ועליהם יהיה מוטל לספר את סיפורנו. צריך לוודא שתתאפשר שרידות של חלקנו, במיוחד לצורך הסיפור העדות.
- מרד ייצור תחושה קשה נגרנו. יהיו שיגידו שבגללנו התרחשה השואה, בגלל המרד והיציאה נגד הגרמנים.

עומדים בחצר ממנה שולחו 1,200 איש למותם בפואר.

ממשיכים, ואיל מתאר שלב אחרי שלב את ההכנות למרד ואת המצב ההולך ומחמיר בגטו באותם ימים. מיטיב לתאר כיצד תוך שבועות אחדים כבר ברור לכולם שהמטרה של הגרמנים היא אחת, השמדת היהודים, והם בדרך להשגת המטרה.

במהלך הסיור איל מתעכב על היודנראט והמשטרה היהודית. מרחיב בנושא היחס לאלו שמילאו את התפקידים ומסביר את המורכבות והקושי לשפוט בעיניים של ימינו את ההתנהגות באותם ימים. בהמשך מספר על הקמת מחתרת תנועות הנוער.

איל מספר על פרשת ויטנברג. יצחק ויטנברג היה מפקד ארגון הפרטיזנים המאוחד (פ.פ.או.) והגרמנים דרשו מיעקב גנס, ראש הגטו, להסגירו. לאחר עימות קשה, ניסיון לעצור אותו ושחרורו בכוח על ידי חבריו, העביר ויטנברג

את הפיקוד לאבא קובנר והסגיר את עצמו. רבים בוילנה היו משוכנעים כי אסור להתקומם וכי כל צעד שייתפס כמרד יעלה בחיי רבים מהיהודים. לאחר שנעצר התאבד ויטנברג בתא הכלא.

אל מול הבניין בו שכנה המפקדה מקריאים איל ואיתי את הכרוז ליהודי וילנה. איל מתאר את התחלת המרד ומוביל אותנו ברחובות הגטו. מיטיב לתאר את השתלשלות המאורעות ומשאיר את הדילמה שהעלה בחצר קודם לכן בלתי פתורה. הסיוור מסתיים בתיאור השמדת גטו וילנה בידי הגרמנים. [קר מאוד וממש קשה לעמוד בתחנות ולהקשיב. אבל הקור שגם מגביר את קצב ההליכה מהווה תפאורה ראויה לסיפור הקשה שהולך ומתהווה לנגד עינינו. סיוור קצר, ממוקד ומלמד.]

חוזרים למלון ונערכים לשיחת סיכום ועיבוד.

סוגיית המנהיגות בראי סיפורן של תנועות הנוער בוילנה. מנחה: לירון אבנת, ראשת אגף חינוך, המחנות העולים.

לירון פותחת בשאלה: מה מקום תנועות הנוער בזיהוי המציאות? בפעולה? איך פועלים בתוך יצירת קשר בין התנועות?

מתחיל דיון (דברי המשתתפים בהמשך מובאים ללא שמות הדוברים): יש הבדלים בין אז להיום. באות לביטוי דילמות שקיימות גם היום לגבי תפקידנו. האם עלינו למרוד? היום? במציאות שלנו? במי בעצם אנחנו מורדים? האם עלינו להוביל? מהם האתגרים? התנועות מודעות לשאלות. בכל כמה שנים, כל תנועה מבררת לעצמה את דרכה.

ההרצאות בבוקר והסיוור אחר הצהריים העלו את המחשבה שלמעשה השרשרת לא נקטעה. נותר בנו ה-DNA שאנחנו שומעים עליו בתנועות של אז. יש תחושה שאנחנו כן ממשיכים רעיון. התפקיד היה ונשאר לשמור על העם היהודי ועל תרבותו. כל פרק דורש כוחות נפש ומאבקים.

דימוי המציאות, מה מתרחש בחברה בה אנו חיים? לאן פנינו? שאלות עכשוויות: אחריות על העם היהודי בגולה. האם נכון לראות עצמנו כאחראים על יהודי התפוצות? ואם כן, צריך להבין מה אומרת כזאת אחריות. אנחנו צריכים לאתר משימות מרכזיות במדינת ישראל.

איל בסיוור.

התיאור של מלחמת האחים בגטו, נגד היודנראט, מחריד. קשה לתפוס את זה. זאת נורת אזהרה לכולנו. המשימה: לוודא שלא נגיע לכזאת מציאות של מלחמה פנימית. מניעת מציאות כזאת היא בעשייה משותפת ומכאן חשיבותה. למשל ההתארגנות לעצרת לזכר יצחק רבין.

תמיד צריך לשאול מה עושים בצמתים של כמעט מלחמת אחים. כאן המשמעות של זיהוי המציאות. כיצד מוודאים שנהיה (התנועות) שותפים לזיהוי הזה.

תחושה שכל דימויי המציאות היו כמו 'משחקי ילדים' בתוך הסופה העצומה של השואה, של מלחמת העולם השנייה. ישבו מנהיגי המרד ותכננו מעשיהם, ובעצם השפעתם מזערית על התקופה ואירועיה. גם היום, כשאומרים שהתנועות משפיעות ומסוגלות לחולל שינוי, מתעוררת שאלה עד כמה זה משמעותי.

בעצם, אנחנו שואלים את עצמנו האם האמירות האלו נכונות או שעצם אמירתן חשובה כחלק מהתהליך החינוכי. הרי אנחנו אמונים על תהליכים חינוכיים ואולי עצם התהליך הוא הסיפור כאן. דהיינו: השאלה היא לא עד כמה אנחנו משפיעים, אלא עד כמה אנחנו נחווים להשפיע ויוצרים

את התהליכים להגיע להשפעה. תמיד תהיה בחלל האוויר השאלה – האם יודעים לספר שאנחנו משפיעים יותר מההשפעה האמיתית שלנו? למעשה החינוכי יש מבחנים במציאות. צריך לברר ולשאול ולא להסתפק באמירות. למעשה ההגשמת, להיותנו מחוללי שינוי, אין מבחן מובהק. האם וכיצד אנו בוחנים את עצמנו?

מדובר בעצם במחשבה שראוי לעשות מעשה, למרוד. המבחן לא רק בהצלחות אלא גם בכוונות. אנחנו חייבים נרטיב שנוכל להמשיכו. העיקר הוא התהליך החינוכי, ההנעה, התרומה. כשצריך אותך שם – אתה נמצא! הדברים לא נבחנים בתוצר אלא בכוונה. בכך שנזרעו זרעים, שהנחנו יסודות.

תפקיד התנועות הוא להעמיד אנשים שיעמדו בצמתים המרכזיים והמשמעותיים ויובילו, וינהיגו. אנחנו מחנכים אנשים שמבינים תהליכים ולכן יובילו מהלכים. מדובר בכל מיני תחומים, אל מול אתגרי היום ואתגרי המחר.

בתנועות – כך למדנו גם מן המחקר – יש הזדמנויות למנהיגות. אנחנו צריכים לנצל הזדמנויות כאלה ולאפשר לחניכים להוביל וליזום. זה נכון גם לגבי החייאת מורשות ובחירה של כיוונים כמו זה שאנחנו נמצאים כעת בעיצומו בוויילנה – לימוד של מורשת, כי זה טוב ונכון לנו.

כולנו יודעים, ונראה שגם מאמינים, שערכים משנים מציאות. ואת השינוי עושים אנשים בשטח שנהיים מנהיגים. הסיור בגטו וסיפור המרד מלמדים שאת השינוי לא עושים פוליטיקאים. לנו בתנועות יש מגמות רעיוניות ולכן עלינו החובה להוביל.

אנלוגיה – מחנוכה אנו זוכרים את נס פך השמן. ומהשואה נשאר צרוב בתודעה סיפור המרד ותנועות הנוער. מזה אפשר ללמוד שיש משמעות לשינוי שנחולל, לערכים שנאמץ, להישגים שנצמיח.

השאלה: מה ניקח לימינו אנו? מהי האחריות שלנו כיום? עד כמה עשייתנו משמעותית? יש תחושה כמו של גלים. לפעמים מרגישים שהעשייה עצומה ולפעמים זה לא ברור.

כל מחנך שואל כיצד נמדת עשייתו. לעתים ההשפעה עלומה. אין להסתפק בהכרזה שהתנועה מחנכת להובלה. צריך לשאול עצמנו – האם המעשים אכן מובילים לשינוי חברתי? צריך שיהיה חשבון נפש על העשייה החינוכית.

חובתנו להציב יעדים ולבחון אם מתרחש תהליך לקראתם. אין מצב של שובע ביעדי התנועות. תמיד יש יעדים, משימות, אתגרים. לעתים נופלים לתהומות של ייאוש ואכזבה, לכן צריך להציב יעדים שאפשר להתמודד אתם.

לעתים יש בדידות בתהליכים חינוכיים. בדידות מובילה גם לתחושת ייאוש. המבחן של התנועה: לאפשר מקום לשיחה משותפת, להתמודדות משותפת, לגיבוי, להקשבה ולייעוץ.

צריך לפחות לנסות לחולל שינוי. לזהות מגמות, לדבר, להסכים ולעתים גם להסכים שלא מסכימים. לשאוף ללכת לפעילות לטווח ארוך. לא צריך לזלזל בשינויים קטנים. יש להם משמעות. צריכים ללמוד איך לחולל שינוי משותף גם כשיש מחלוקות. השאלה היא לאן אנחנו מכוונים. מהם היעדים?

לעתים אנחנו לא מעריכים נכון את עוצמתנו והיא יכולה להיות גדולה ומשמעותית. יש מבוכה לפעמים. מה בעצם אנחנו רוצים ליצור במשותף? האם יודעים לשים את האצבע על פעולה משותפת לתנועות?

השאלה: דרכנו לאן? נשאלת כבר עשרות שנים. זו שאלה שמנחה לקביעת יעדים. האחריות שלנו, בכל תנועה, מקושרת לאחריות ההיסטורית של התנועה. כך אנו מציגים את עמדותינו גם בדיונים בין התנועות. לכן צריך לקיים דיונים. לעתים להגיע להסכמות בין כולם ולעתים רק בין חלק מהתנועות. אבל, להמשיך לנסות.

נגענו בסיוור בשאלת הזיכרון החי והזיכרון המת. האם התרבות, היידיש, המרד יכולים להיות זיכרון חי? זיכרון ששואבים ממנו כוחות? זיכרון שאנחנו יכולים לראות עצמנו כהמשך שלו?

זו שאלה מרכזית במסע שלנו בוילנה. האתגר – להפוך את הזיכרון לזיכרון חי. איך עושים זאת במשותף? איך עושים זאת בלי לוותר על הייחודיות של כל תנועה?

[דיון רציני וזורם. כמעט כולם מתבטאים, חשוב לשמוע ולהשמיע.]

בסיום הערב מבקש אחד החברים לחזור לקרקע המציאות, כלשוננו. הדיון על תפקידנו נשמע מעט יומרני. אנחנו באמת על אותה סקלה של מחוללי המרד? המציאות שלנו והמציאות של שואת יהודי אירופה יש ביניהן קווי דמיון? קצת צניעות.

יש לנו מחויבות ויש לנו אחריות. יש לנו משימות ויש לנו יעדים. אנחנו מחנכים להובלה ולמנהיגות. אבל, קצת פרופורציה.

אחרי ארוחת הערב הולכים למרכז הבינלאומי לשפה ותרבות יידיש ליד הקונגרס היהודי העולמי. הופעה של 'משפחת הכליזמרים': שישה בני משפחה נוצרית מווילנה. כולם מוזיקאים. הכירו במקרה שירים יהודיים והתאהבו בהם. הדודה מנגנת באקורדיון והיא שהקימה את הלהקה. האימא מנגנת בקונטרבס ושרה, האבא מנגן בקלרינט, הבת פורטת על כינור, הבן מתופף ובת הזקונים אוזחת בכינור, מכירה את מילות השירים, רוקדת ומרקידה לצלילי משפחתה.

הופעה של כשעה. חלק מהשירים מוכרים (למבוגרים שבינינו), בהם: דונה דונה (אהרון צייטלין ושלום סקונדה, תרגמה נחמה הנדל); על הדרך עץ עומד (איציק מאנגר) ופיליפ לסקובסקי, תרגמה נעמי שמר):

על הדרך עץ עומד צמרתו תשוח
עזבוהו ציפוריו לאנחות הרוח...

משפחת הכליזמרים.

אל אימי אני אומר: "נא הקשיבי, אמא,
אף אני ציפור אהיה וכנף ארימה..."

מרדכי משלב דברי קישור ומספר על השירים וכותביהם וכיצד הם מיטיבים
לתאר את אוירת הקהילה היהודית כאן, בוולנה ובכלל.
לקראת סוף ההופעה ניגשת הבת הצעירה ומקימה מכיסאותיהן כמה
בנות, שירקדו עמה.

הבת הקטנה רוקדת ומרקידה.

יש עוד מה ללמוד. "וילנה היא לא שיקגו".*

הרצאה ראשונה, מרדכי. געגועים לציון בספרות יידיש.

שלום עליכם, פותח מרדכי את הרצאתו, היה גדול הסופרים. ציוני פעיל. רק בישראל מתעלמים ממנו. ההתעלמות הזו מאפיינת את היחס של הציונות ליידיש – יידיש היא שפת הגולה וככזאת אין לה זכות קיום בתוך הציונות המעשית, בהקמת הבית הלאומי.

נותן דוגמאות של התעלמות מהיידיש. החל מהשפה, עבור דרך סופרים ומשוררים ועד מנהיגים שלא דיברו עברית ולכן לא הייתה להם זכות לומר את דברם בישראל.

את ההרצאה הוא מבקש לייחד לכמה סופרים ומשוררים שכתבו שירי ציון. כתבו שירי געגועים ואהבה, גם אם כלל לא הכירו את ארץ ישראל. שמואל שמעון פרוג כתב שירי ציון במאה ה-19. בשנת 1881, בתקופת סופות בנגב (סדרת פוגרומים ברוסיה, בשנים 1881-1882), כתב שיר על העלייה לארץ ישראל, ולימים הוסיף לכתוב על הארץ ומשוררה ממקום מושבו ברוסיה.

על המשוררת קדיה מולודובסקי מספר מרדכי כי עלתה לישראל מארצות הברית עם קום המדינה. אולם, אחרי שלוש שנים עזבה וחזרה עם בעלה לניו יורק. קדיה כתבה ביידיש ובארץ לא הצליחה להשתלב, בעיקר בשל שפתה. כמה מספריה תורגמו לעברית ובהם ספר שירי הילדים שנקרא כשם השיר הראשון בו: פתחו את השער (בתרגומה של פניה ברגשטיין):

* מתוך: אברהם קרפינוביץ', סיפורי וילנה, ייחוס העולם התחתון של וילנה, עמ' 147.

פתחו את השער פתחוהו רחב
עבור תעבור בו שרשרת זהב
אבא ואמא ואח ואחות
וחתן וכלה במרכבת קלה...

מרדכי זורק שאלה לחלל החדר: מי כאן יודע מיהם חיים ואלישע שעל שמם
רחוב בתל אביב? אלו שני משוררים ברוסיה, חיים לנסקי ואלישע רודין.
כתבו רוסית ועברית.

אלישע רודין הסתובב באודסה בשנות ה-30' והכריז בכל פינת רחוב כי
הוא המשורר העברי האחרון ברוסיה. הוא אושפז בבית חולים לחולי נפש.
אחרי שבנו נהרג במלחמת העולם השנייה כתב אלישע ספר קינות לזכרו.
הוא פנה למזכיר המפלגה ברוסיה וביקש להעביר את הספר לרן פינס, בתל
אביב, שיוציאו לאור. הספר אכן יצא לאור בתל אביב, ואל אלישע הגיע רק
כמה ימים לפני פטירתו.

אלישע רודין התכתב עם חיים נחמן ביאליק. באחד ממכתביו כתב: "ישנם
מאורעות בחיים ובייחוד בעולם הספרות שעולים על המציאות. כשאני שומע
את השם פלשתינה... אהבה אין סופית לארץ קטנה, לארץ ענייה, ששפכה
עלינו ים של כישרון."

מרדכי מסיים את ההרצאה בקטע משירו של שמואל הלקין, משנת 1940.
הלקין נאסר ושהה שנים במחנות ובבתי סוהר. אחרי שחרורו חזר חולה
ושבור ובשנת 1960 נפטר. בתו עלתה לישראל ולקחה אתה את מחברותיו
של אביה. בארץ הוציאה לאור את שיריו.

חץ וקשת בידינו
למען חופש אדמתנו,
כי ארצנו – זו זכותנו,
יהודה – בעבדות לא עוד!

הפניה לעיון נוסף: יושקובסקי, מרדכי, האנוסים של המאה העשרים, הנאמנות
הלאומית אצל סופרים יהודים בברית המועצות, בתוך: **מעמקים**, כתב עת
וירטואלי לספרות ואמנות, מכללת הרצוג, אלול תש"ע, אוגוסט 2010.

הרצאה שנייה. פרופסור דוד קאץ. הנוער היהודי בוויילנה לפני השואה (חינוך, תנועות, חיי חברה ומשפחה).

דוד פותח ואומר כי אינו בקיא בנושא והכין עבורנו רשימה של כל התנועות וארגוני הנוער שפעלו בוויילנה. מוציא מתיקו שני אוגדנים עבים. מעביר אותם בין החברים ומציע לפנות אליו בשאלות.

בכל זאת מקדים דברים ומראה על מפה את ריכוזי היהודים באירופה שלפני מלחמת העולם השנייה. מספר כי יהודי ויילנה אמרו שתקופת הפריחה של היידיש הייתה בשנות מלחמת העולם הראשונה. במהלך הכיבוש הגרמני היה חופש לפעול ביידיש, לפתח את התרבות היהודית וללמוד.

מספר גם על תרבות העיתונים ביידיש בארצות הברית, בניו יורק. מעביר בינינו עיתונים כדי שנוכל לעיין ולהתרשם.

[עייפות מורגשת אצל המשתתפים. גם המעבר לחדר פחות נוח משפיעה. יחד עם זאת יש עניין בחומרים שהעביר ונשאלות שאלות לגבי פעילות התנועות, מקום הפעילות, צורת ההתארגנות וכן לגבי הקהילות בארצות הברית.]

דוד פתח אמנם באמירה כי אינו בקיא. אך יודע להשיב על השאלות שנשאל וכשאינו בטוח ניגש לקטלוג של האוגדנים ומפנה את השואל אל העמוד בו ימצא תשובה לשאלתו.

בסיום ההרצאה מקיימים טקס פרידה קצר ממרדכי, מאנשי המרכז לשפה ותרבות היידיש ומדוד קאץ. שלומית, נפתלי ורועי מחלקים מתנות למזכרת ממת"ן ומחברי המשלחת.

מרדכי נרגש מתשומת הלב ומהמתנות המיוחדות (ספרי מחקר של מת"ן, רמקול נייד, אוזניות ושובר לספרים).

שלומית מקריאה מכתב תודה על הסמינר, נפתלי מברך, רועי מודה לדוד קאץ.

ארוחת צהריים, ויוצאים לפונאר.

נפתלי מעניק שי ללב ולמרדכי.

תמונה למזכרת עם מרדכי ודוד.

סיור לפונאר ואתרים נוספים בסביבות וילנה.

פונאר. "טמרה שיקעה את ציפורני אצבעותיה בבשר זרועותיה הרך ולא הראתה אף סימן קל שבקלים שבדעתה להתיר אף כפתור אחד."

מתחילים בבית הכנסת הסמוך למלון. הסבר של ניקיטה על בניית בית הכנסת. את חצר בית הכנסת מקיפה גדר תיל ויש שומר בכניסה. בליטא יש כ-3,500 יהודים, רובם בוילנה. בכל בוקר ובכל ערב יש בבית הכנסת מניין שמורכב מקשישים, אשר מקבלים קצבה בעבור נוכחותם והשתתפותם.

אחרי נסיעה של כחצי שעה מגיעים לאתר ההשמדה בפונאר. שקט מאוד מסביב. צפירות של רכבת שעוברת בסמוך.

לוח הזיכרון המרכזי בפונאר.

* מתוך: אברהם קרפינוביץ', סיפורי וילנה, טמרה הגבוהה, עמ' 174.

עומדים ליד לוח הזיכרון המרכזי. ניקיטה מסביר את ההבדל בין הנוסח ברוסית ובעברית. שינויי הנוסח בכינוי העוזרים המקומיים. בנוסח הרוסי לא כתוב שרוב הנרצחים היו יהודים. מתכנסים ברחבת האנדרטה ליהודים שנרצחו בפונאר. אמיר מימון, שגריר ישראל בליטא, מגיע ומצטרף לטקס. עומדים סביב לרחבה, רוב המשתתפים בחולצות תנועה. שקט, מכובד, מרשים. איתי מתחיל בטקס.

טקס בפונאר.

איל מקריא עדות של תמה כץ, ניצולה מפונאר. שומעים את חווה אלברשטיין שרה את "פונאר". מילים: שמריהו קצ'דינסקי, לחן: אלכסנדר תמיר, תרגום: אברהם שלונסקי.

שקט, שקט, בני נחרישה!
 כאן צומחים קברים,
 השונאים אותם נטעו
 פה מעברים.

אל פונאר דרכים יובילו,
דרך אין לחזור,
לבלי שוב הלך לו אבא
ועמו האור...

רועי קורא 'יזכור'.
אנה קוראת הוראת יום לטקס:

הוראת יום לטקס סיום משלחת הנהגות תנועות הנוער בישראל פונאר 11.5.2017

היום יום ה' ט"ו באייר התשע"ז, ה' 11 במאי 2017, אנו חברי הנהגות תנועות הנוער בישראל, עומדים כאן, אל מול האנדרטה באתר ההשמדה פונאר.

בימים האחרונים למדנו להכיר מקרוב את התרבות היהודית המפוארת שהתקיימה בעיר וילנה במשך מאות שנים, תרבות שהייתה בשיא פריחתה בראשית המאה ה-20, תרבות המשקפת את העושר הרוחני העצום שהיה פרוש בכל מזרח אירופה. היום, אנו מקיימים טקס במקום המסמל את חורבנה של תרבות זו.

במקום זה בו רגלינו דורכות נרצחו עשרות אלפים, ברובם המכריע יהודים. מאמצע שנת 1941 ועד לתחילת 1942. היה זה שלב ראשוני בתהליך השמדת ההמונים, בו רבבות נלקחו לבורות הריגה ונורו למוות בידי המרצח הנאצי.

בעודנו מרכינים את ראשינו מתוך זיכרון של כאב ויגון על הטרגדיה הנוראה שהתרחשה כאן ועל אדמת אירופה כולה, רשאים אנו גם לשאת את פנינו בתחושה של גאווה.

תנועות הנוער בוילנה היו הראשונות להבין ולהפנים את גודלה של הטרגדיה המתחוללת באירופה וכבר בליל ראש השנה האזרחי של 1942 יוצאת מכאן הקריאה: "היטלר זומם להשמיד את כל יהודי אירופה ועל יהודי ליטא להיות הראשונים... מוטב ליפול כלוחמים בני-חורין מלחיות בחסד מרצחים!"

קריאה זו הייתה לגפרור שניצת והצית לבבות. בעקבותיה הבינו חברי תנועות הנוער כי תפקידם הוא לקחת אחריות, להנהיג קהילות וכנגד כל הסיכויים הקימו מחתרות שהובילו מרידות בקהילות ברחבי אירופה הכבושה כולה.

היום, בעומדנו כאן, אנו זוכרים כי למרות הזמנים השונים, מורשת זו טומנת בחובה גם אחריות גדולה.

תפקידנו כהנהגות של אותן תנועות הוא להיות עמוד האש ההולך לפני המחנה בהבטחת קיומה של מדינת ישראל ועצמאותו של העם היהודי ובו בזמן להוות קול אחראי בקהילה, המסוגל לראות את המציאות נכוחה, להנהיג ולהוביל בתוכה. קול הנלחם בתופעות שוליים כגזענות, אלימות והסתה. קול המבין כי מדינת ישראל קיימת כבר 69 שנה, אך המאבק על דמותה ואופייה חי וקיים ואין אחר למשימה!

דוד אומר קדיש.

השגריר נושא דברים:

השנה אנחנו מבקשים להתחיל להתמקד בסיפורו של היחיד בשואה. על כל לוח כתובים מספרי ההרוגים ולעתים גם הם לא ידועים. מאחורי כל מספר יש שם ופנים, משפחה וחוויות חיים. המסר של 'לתת תווי פנים' הוא משימה משמעותית ביותר. הניסיון לאתר את השמות ולספר את סיפור הנספים, אני רואה בזה משימה מרכזית בתפקידי כאן... לעתים שואלים – מה יהיה? על מי אפשר לסמוך? כאן מול הפורום של הנהגות תנועות הנוער אפשר להגיד בבטחה, יש במי לשים את מבטחנו. אתם מייצגים את החוסן האנושי. שהרי האנשים הם שעושים את ההבדל. העבודה הברוכה שלכם עם הנוער היא החוסן הלאומי שלנו.

איתי קורא את כרוז המרד שכתב אבא קובנר לנוער היהודי בלילה שבין 31 בדצמבר ל-1 בינואר 1942:

המהססים! השליכו מעליכם כל אשליה. ילדיכם, בעליכן ונשיכם אינם עוד. פונאר אינה מחנה – שם נורו כולם.
היטלר זומם להשמיד את כל יהודי אירופה. על יהודי ליטא הוטל להיות הראשונים בתור. אל נלך כצאן לטבח!
נכון, חלשים אנו וחסרי-מגן, אולם התשובה היחידה לאויב היא התנגדות! אחים! מוטב ליפול כלוחמים בני-חורין מלחיות בחדס מרצחים. להתגונן! עד הנשימה האחרונה.

כולם שרים: את תלכי בשדה / מילים: לאה גולדברג, לחן: בועז שרעבי.

... את תלכי בשדה לבדך
לא נצרבת בלהט
השרפות בדרכים שסמרו
מאימה ומדם
וביושר לבב שוב
תהיי ענווה ונכנעת
כאחד הדשאים כאחד האדם

מצטרפת לטקס אישה מאוד מבוגרת. אחר כך שואלים אותה והיא מספרת שהיא גרה בסמוך. בת תשעים ואחת. זוכרת את המשלוחים שהגיעו לפונאר. יום אחד הצליחה ילדה בת שש, כך היא מתארת, לברוח ודודתה של האישה המבוגרת הצילה אותה ולימים אימצה אותה. אותה ילדה נפטרה לפני כמה ימים. האישה עומדת לאורך כל הטקס ונראה שהיא בוכה בשירת התקווה. ואולי זה רק נראה כך.
נתי קוראת עדות אישית על משפחתה. על הקושי העצום לספר ולדבר על אירועי השואה. עדות מרגשת ומיוחדת.
תפילת 'אל מלא רחמים' מפי מתניה.
אור קוראת קטע מ'אדרן החלומות' של אבא קובנר.
שרים ביחד את שיר הפרטיזנים. כתב הירש גליק ללחן של דמיטרי פוקרס. תרגם אברהם שלונסקי:

... עמוד השחר על יומנו אור יהל
עם הצורר יחלוף תמולנו כמו צל
אך אם חלילה יאחר לבוא האור
כמו סיסמה יהא השיר מדור לדור

לסיום הטקס – שירת התקווה.

ממשיכים בסיור. עומדים על שפת בור הריגה וניקיטה מספר כיצד העמיסו
גוויות ועליהן פיזרו סיד וחול ויצרו ערימות נוספות.
ניקיטה מצביע על מיקום התעלה שחפרו היהודים שאולצו לעבוד במקום.
יש שהצליחו לברוח ואלו ששרדו התחברו עם הפרטיזנים.
ממשיכים ונוסעים לאנדרטה לזכר יהודים שגרו בשני בניינים אשר נבנו
על ידי הברון הירש (סובין 37, 'הבתים הזולים'). במקום התגוררו גם חברי
הכשרת 'שחריה' בוויילנה.
נוסעים לבית העלמין היהודי, בו נמצא קבר הגאון ר' אליהו מוויילנה,
הגר"א. כמה יהודים חרדים עומדים ומתפללים במקום. על גבי לוח קטן
מצוינת העובדה שלצד הגאון מוויילנה קבור גר הצדק אברהם בן אברהם.

ליד קבר הגאון מוויילנה.

מסיירים בין מצבות. ניקיטה מספר על משפחות ואנשים מווילנה שנקברו במקום. מתעכב ליד מצבה מרשימה – דמות של נער, ומספר כי היה עבריין ואביו, ראש המאפיה בווילנה, הקים את המצבה לבנו אחרי מותו.

חוזרים למלון.

שיחת ערב – סיכום המסע לווילנה.

סיכום הוא גם התחלה חדשה.

מנחה: אור ברנר, מנהלת המחלקה לקשרים בינלאומיים, תנועת הצופים.

אור מבקשת להתייחס לשלושת הימים. להרצאות, לספורים ולשיחות בערבים. מחלקת דפים לכולם, מבקשת תשובות לשלוש שאלות:

1. תחושה אישית שיש לי כרגע.

2. מסקנה או תובנה חדשה משלושת הימים האחרונים.

3. תובנה שמתחברת לתפקיד, לתנועה.

אור מושיבה את כולם בזוגות (לא מאותה תנועה) ומבקשת לברר האם התשובה לשאלה השלישית מתאימה גם לשתי תנועות יחד.

יושבים בזוגות ומדברים. אופיר ודוד, נעם ואילן.

מתפתח דיון. דברי המשתתפים:

יש כאן יותר מתובנה, או מסקנה מסוימת. יש כאן ערעור על מוסכמות שהתנועות נבנו עליהן. בעיקר המוסכמה של שלילת הגולה, שמתערערת כאן לגמרי. היידיש אולי לא הייתה אמורה להיות שפה של המדינה החדשה, של ישראל, אבל שלילתה גרמה לנזק. אולי יותר משהביאה תועלת.

השאלה: איך אפשר לשלב את תרבות היידיש עם המורשת בה אנו עוסקים כיום? האם נצליח להעלות פכים מתרבות היידיש ולשלבם כסיפור של עולם שלם, שבדרך כלל לא מסופר אצלנו? הסמינר מחדד את המסקנה שצריך להכניס פן נוסף לעיצוב הזיכרון.

חיי הקהילה היהודית עליהם למדנו מחזקים את התובנה על חשיבות ההתנהגות של אחד כלפי השני בעיתות משבר. בעולם היהודי, כמו גם בין התנועות, לכל אחד הצבע שלו. ננסה ליצור קשת של צבעים שחיים יחד, 'תפקידנו לא נגמר'.

צריך לברר שוב ושוב מה המשמעות, מבחינתנו, של שואת העם היהודי. המפגש כאן היה לא רק עם העבר אלא גם עם ההווה. כך, למשל, ראינו גדר תיל סביב בית הכנסת ולמדנו על פעולות שנעשות היום בקרב יהודי וילנה. הסמינר לא עורר את עניין העלייה. המסקנה יכולה להיות שצריך לחזק קהילות בחו"ל ולא רק לעודד עלייה ארצה. מסקנה מתבקשת היא גם אלינו, בישראל, לחזק מיעוטים בתוך ישראל.

הסמינר עורר שאלות: האם גם היום יש מציאות שאנחנו מסרבים או לא יודעים להכיר בה, להאמין בה? אנחנו לא תנועות מרדניות. אבל, אולי חובה עלינו לחפש במציאות את הנקודות שחייבים לברר אותן ולהביט בהן ללא מורא.

הסמינר עורר הרגשה ומחויבות להוסיף משהו עמוק יותר. העיסוק בחלק של מה היה פה קודם, לא רק בהרס הנורא של השואה. ללמוד על התרבות שלפני המלחמה וזו שלפני הציונות. היום, כשיש לנו טריטוריה, אפשר וראוי לשלב בה חלקים מתרבות העם היהודי.

בסופו של דבר – השונה בעצם דומה. כל אדם צריך לראות את סיפור התרבות כקשור אליו אישית, לרצונו להכיר את תרבות עמו ומורשתו. ברל כצנלסון כתב מאמר על יציאת המחנות העולים לטיול בתשעה באב. דיבר על הטעות בהשכחת העבר והמורשת לטובת המציאות הבונה אומה.

יש לנו שני כוחות – זיכרון ושכחה. צריכים לעצור רגע ולחשוב: מה יגידו עלינו ועל תקופתנו? מצד אחד צריך לזכור. לא נכון להשתעבד לזיכרון. ראוי לשמר וגם 'מעט לשכוח'. לצד יצירת החדש ראוי גם לזכור. אבל – למצוא את השביל, את הקו הדק עליו נצטרך. לשון אחר: לבחור מה לזכור משמעו – לבחור מה שומרים ומה זוכרים.

הבריחה לסיפור הפרטי – לחלץ תווי פנים – פוגעת במסר המרכזי: זוהי שואת העם היהודי. זה אירוע גדול וקשה בתולדות העם וכך צריך לשמר את זיכרונו.

אני מעדיף להיות בן 3,500 שנים ולא בן 35. מה שהיה ומה שנשמר הם חלק מזהותי וככאלה אני רוצה לשמור עליהם. משמע – אני חוליה בשרשרת.

שאלה: מה נעשה עם מה שאנחנו שומרים? הזיכרון לא צריך להשכיח. לא את הציונות ולא את התרבות היהודית.

המשמעות של ריבונות – שמירה לצד עיצוב. זה מתקשר ישירות למאבקים אליהם רוצים ומוכנים לצאת בשם הרעיונות, בשם המורשת ובשם עקרונות הציונות והדמוקרטיה.

מכאן אנחנו לא יוצאים עם אמירות ברורות, אלא עם תובנות והיכרות עם נושאים שעלינו מוטלת המשימה למצוא את הדרך ליישם בתוכניות שלנו בישראל. העולם היהודי, מורשת יהדות וילנה, יש להם מקום בעיסוק שלנו במורשת ובזיכרון.

טוב שהגענו, כי בלי ללמוד לא נצליח ליצור עשייה חדשה.

תם הסמינר. כמחצית הקבוצה עזבו את וילנה לפנות בוקר ביום ששי. אלו שנשארו סיירו ביום ששי בעיר, כל אחד לפי בחירתו. בערב התאספנו לארוחת ערב חגיגית. בשבת לפנות בוקר נסענו לשדה התעופה וטסנו בטיסה ישירה, ללא עיכובים, לישראל.

משלחת הנהגות תנועות הנוער לווילנה. אחרי הטקס בפונאר.

כורע: אילן גזית, מזכ"ל, תנועת המחנות העולים.

עומדים, מימין: ניקיטה (ניק) מייטין, המדריך המקומי; נעם הכהן, ראשת מחלקת משאבי אנוש, בני עקיבא; לינא עליאן, מחלקת חינוך, תנועת הנוער הדרוזי; דוד שמחון, ראש אגף חינוך, בני עקיבא; רון זלדמן, מזכ"ל, תנועת הנוער של האיחוד החקלאי; אנה בוריסובסקי, ראשת אגף חינוך, השומר הצעיר; אור ברנר, מנהלת המחלקה לקשרים בינלאומיים, תנועת הצופים; ליאור דביר, מחלקת הדרכה, המכבי הצעיר; איתי זידנברג, מזכ"ל, השומר הצעיר; קינן בירנבאום, מחלקת הדרכה, המכבי הצעיר; ענת שביט, רכזת מעגל קיום משותף, הנוער העובד והלומד; ניסים שלם, יו"ר הנוער הלאומי ובית"ר; עמר עמאר, מחלקת חינוך, תנועת הנוער הדרוזי; איל מאוטנר, תנועת דרור ישראל, מדריך המשלחת; מתניה ידיד, תנועת הבוגרים, בני עקיבא; לימור רובין, מנהלת אגף כספים, תנועת הצופים; דני הירשברג, מנכ"ל, עמותת דעת (לשעבר — מזכ"ל בני עקיבא); אופיר זכרין, רכז מפעלים, תנועת הנוער של האיחוד החקלאי; שלומית רונן ליבנה, סמזכ"ל, מועצת תנועות הנוער בישראל; אמיר מימון, שגריר ישראל בליטא; נעם אבן, הצוות הדידקטי, תיעוד הסמינר; נתי ויימן, רכזת מחלקת הדרכה כלל תנועתית, הנוער העובד והלומד; נפתלי דרעי, מזכ"ל מועצת תנועות הנוער בישראל; רועי תשובה, סמזכ"ל, מועצת תנועות הנוער בישראל.

עומד משמאל: המאבטח של שגריר ישראל.

סיכום:

ומה הלאה? און וואס ווייטער?

בשיחת הסיכום בסמינר נאמר כי בכל תנועה יתנהלו התהליכים על פי דרכה. דומה שכולם מעוניינים לשלב תכנים מתכני הסמינר בתוכניות התנועות. בין אם כפעילות העשרה בתחום המורשת, בין אם כסמינרים להנהגות התנועות ובין אם כנדבך שיתוסף למסע התנועתי לפולין. שיתוף הפעולה עם מרכזי והמרכז הבינלאומי לשפה ותרבות יידיש הוכיח את עצמו בסמינר וכעת נרצה לברר אם שיתוף פעולה דומה אפשרי בהמשך.

ב־19.6.2017 נפגשו נציגי ועדת ההיגוי עם מרכזי, כדי לבחון ולהבין מהן האפשרויות להמשך שיתוף פעולה עם המרכז. מרכזי ביקש לציין את ייחודה של משלחת הנהגת התנועות. יש להם ניסיון רב עם קבוצות ואין ספק שהמשלחת הזאת הייתה קבוצה יוצאת דופן ומובילה במוכנות, באיכות ובעומק השיח. קבוצה ייחודית מכלל הסמינרים שהיו בשנתיים האחרונות במרכז.

לתפיסת הנהלת המרכז, בעלי תפקידים בתנועות הנוער הם קהל יעד משמעותי שאליו הם מעוניינים לכוון את פעילותם. תנועות הנוער מובילות בחינוך הבלתי פורמלי וחשוב להתחבר אליהן. ככל שיצליחו לחבר בני נוער ובוגרים למורשת העולם היהודי באירופה, ובעיקר בוויילנה, כך יגשימו את ייעוד המרכז.

במהלך הפגישה גובשו כמה דרכים לשיתוף פעולה. חשוב להבהיר – כל תוכנית צריכה להיעשות בתיאום עם המרכז. כל סיוע יתקבל רק אחרי סיכום מראש. להלן הדרכים המוצעות:

1. סמינרים להנהגות של כל תנועה בנפרד.
2. סמינר לחניכים כחלק ממסע פולין.
3. סמינר לבעלי תפקידים נוספים בתנועות הנוער, באמצעות מועצת תנועות הנוער.

התהליך המוצע לשיתוף פעולה: פנייה ראשונית אל מרדכי ואחר כך פנייה, דרכו, למשרדי המרכז לתיאום וסיכום. בכל מקרה, נכון להפריד בין החלק התוכני (הרצאות, מדריכים) – שיינתנו על ידי המרכז לתרבות יידיש, לבין החלק התפעולי (חדרים, מזון, הסעות) – שמחייב בדיקה מוקדמת עם המרכז וסיכום מוקדם.

גוף נוסף שיכול לסייע: הרשות הלאומית (רשות סטטוטורית) לתרבות היידיש בישראל. מרדכי מציע לפנות אליהם לתמיכה בתוכניות תנועתיות ובקורס מדריכי פולין.

תנועות שמעוניינות ליצור קשר עם מרדכי:

myushkovsky@wjcmail.org

משתתפי הסמינר כותבים ומשתפים

ניסים שלם,
ממלא מקום יו"ר מועצת תנועות הנוער,
יו"ר הנוער הלאומי ובית"ר

ניסים מעיין באוגדן של דוד קאץ ומצלם.

יצאתי לסמינר כי הרגשתי שחסרה לי ההיכרות עם התרבות של העם היהודי לפני השואה. כאילו נרטיב שלם של יהדות לא זוכה להתייחסות בגלל האתוס הציוני, שהעדיף להשאירו מחוץ לסיפור. כאן, בסמינר, הסיפורים האישיים על החיים לפני המלחמה השלימו את

הסיפור היהודי שהיה חסר לי. סיפורים מחיים של תרבות שלמה שהייתה כאן, לפני שהושמדה.

הפליטים והניצולים הגיעו לארץ ישראל למערבולת, ממנה היו צריכים לצאת ציונים חדשים. החבורה שחייתה באירופה ולחמה במסגרת המרד, הם היו הסיפור שלמדנו. ולא התרבות היהודית שלא מדברים עליה.

מאז המסע לפולין, אחרי שלמדתי איך העלימו את סיפורם של אנשי בית"ר במרד גטו ורשה, התחלתי להתעניין בסיפור היהודי באירופה. הופתעתי לשמוע איך אסרו על שמות לועזיים לנציגים של ישראל בחו"ל ועל שפת היידיש כשפה רשמית ישראלית. למען האמת, לפעמים אני מרגיש אחווה עם אותם יהודים שניסו למחוק את שפתם-תרבותם. שהרי גם את האתוס הבית"רי היה ניסיון למחוק וכך גם את תרבות השפה הערבית ואת הלדינו.

נסעתי לסמינר כדי להבין מה קרה, להבין את הסיפור שלא מדברים עליו, וקיוויתי להכיר את התרבות ואת הניסיון להחיות אותה. אם אלמד ואכיר, אבין טוב יותר גם את התהליך והדילמות שמלוות את אנשי בית"ר הוותיקים וכיצד היום אפשר להחיות, לתת כבוד ולהקשיב. אבל, קרה לי משהו נוסף. אפשרתי לעצמי להתחבר לסיפור כמו היה חלק מהשורשים שלי. אותם אנשים שחיו, יצרו, אהבו ונלחמו בנאצים, פעלו גם לטובת הקהילה והקהילה הייתה מרכז עולמם. כך בנו גם את הקהילה בישראל באותן שנים.

למדתי במשך שלושה ימים, בהרצאות מרתקות ובסיורים שפותחים את העיניים. כשאתה יושב ולומד אתה מתחיל להבין. הלכתי ללמוד משהו רחוק ממני ודווקא הרחקת העדות הובילה אותי להבין שמחיקת האתוס היא תופעה כוללת של הציונות. לתפיסתי, עלינו מוטל להחיות את התרבויות מהעבר וליצור כך את התרבות היהודית השלמה של כולם!

כבר שנים שלא ישבתי לשמוע הרצאות ברצף, שלושה ימים. שאלתי את עצמו איך אתמודד עם זה. ההרצאות היו מרתקות. מרצים מלאי הומור שממש נותנים חיים להוויה שכלל לא הכרתי קודם. הבדיחות של מרדכי, ויכולתו לספר אותן, הצליחו להכניס אותי לרחובות וילנה. כך קרה גם בסיורים. התיאורים מההרצאות הופיעו לנגד עיני במהלך הסיורים.

אחרי הסמינר חזרתי ושאלתי את עצמו למה יצאתי לסמינר. התשובה החד-משמעית – תיקון עולם מבחינתי. צריך להכיר וללמוד ולדעת. היה

צריך את הסמינר המרוכז כדי להבין שזו משימתן של תנועת הנוער – תיקון עולם.

משימה שצריך לגבש תוכנית איך לבצע אותה. החל משילוב של סיפור העולם היהודי בוויילנה במסעות לפולין, עבור דרך לימוד וציון האירועים בתנועה, עבור דרך יציאה לסמינרים למדריכים, שבמהלכם ילמדו ויכירו. בוויילנה, כשלומדים ומכירים ומבינים, המשפט על 'עם שאינו מכיר את עברו, ההווה שלו דל ועתידו לוט בערפל' מקבל משמעות.

כחלק מהחינוך התנועתי צריך להעשיר את הידיעה על העבר שלנו. השורשים נטועים גם בוויילנה וגם בתרבות הערבית ובשפת הילדינו וצריך לעודד את התנועות להתייחס, ללמוד, להכיר ולהבין את המשמעות של שילוב ההיסטוריה ביצירת עתיד.

השתתפתי כבר באירועים מגוונים של תנועות הנוער. בסמינר אני רואה חיבור משלים למסע לפולין. הדגש על העם היהודי לפני מלחמת העולם מאפשר פתיחת צוהר אל עולם שלם שאיננו. לא ההשמדה בשואה עומדת במרכז, אלא תרבות ששגשגה באירופה בכלל ובוויילנה בפרט.

לא יכולתי להשתחרר מהמחשבה איך הייתה וילנה נראית אם היו נשארים בה היהודים והקהילה שלפני המלחמה. אילו היו עדיין מהלכות הדמויות, עליהן שמענו ממדרכי, ברחובות. במהלך הסיורים קיבלנו תחושה כאילו חתכו חתיכה מהיישוב בוויילנה, ואין לכך תחליף.

נסיעה לפולין אחרי שלומדים אצל מדרכי, ובכלל על יהדות וילנה ועל תרבות היידיש, תהיה נסיעה עשירה יותר ויתווספו אליה נושאים שלא הוכנסו קודם לכן. לכיוון הזה אנחנו צריכים ללכת בתנועות הנוער. ללמוד ב'מקום של הזיכרון', לצאת לסיורים ולסמינרים, לא לברוח מהמפגש המיוחד עם מורשת של עולם שכבר איננו.

העיסוק במורשת לא יהפוך את הנוער ללאומני, אלא יחבר אותם למורשת ראויה ומשמעותית. היה מחיר לכור ההיתוך בישראל. כעת אנחנו כבר חזקים מספיק כדי שנוכל להחיות מורשת מהעבר.

רועי תשובה, סגן מזכ"ל מועצת תנועות הנוער

רועי מברך בסיכום.

הסמינר בוויילנה היה בשבילי חזרה למחוזות שכבר כמה שנים לא הייתי בהם. חזרה להוויה של תנועות הנוער, של מזכ"לים ואנשי הדרכה שיודעים לתרגם רעיונות לעשייה בתנועות.

חבורת אנשים בוגרים, שעם כל ההבדלים בהשקפות העולם יודעים ליצור שיתוף פעולה מיוחד שלא מוצאים במקומות אחרים. יושבים ביחד, מעלים דעות ומדברים. מקשיבים, ולעתים לא מסכימים, וממשיכים הלאה. לצאת עם חבורה כזאת ללמוד על העולם היהודי, שהיה ואיננו עוד, הייתה חוויה של ממש. יצאנו בטיסת אחר הצהריים ונתקענו לארבע שעות בקייב. אף אחד לא התרגז, אף אחד לא התלונן. אז חיכינו ארבע שעות, אז מה? נכנסתי בבוקר לכיתת הלימוד במלון ושאלתי את עצמי איך יהיה לשבת, ללמוד ולהקשיב, הרי זו לא שגרת יומי וגם לא שגרת יומם של האחרים.

כבר בהרצאה הראשונה הבנתי שהלימוד יהיה משמעותי ומרתק. נחשפים לתרבות, לדמויות, לפניני לשון היידיש, למשוררים ובראש וראשונה לשני מרצים מדהימים. מרדכי, מספר הסיפורים הנפלא, ורוד, שכמו נלקח מאלבום תמונות של דמויות מן העבר היהודי עליו אנחנו לומדים כאן.

סמינר שמעורר מחשבות. תיאורה של תרבות שהושכחה, כדי לא להפריע להצמחת תרבות ציונית חדשה. תיאוריהם של אנשי רוח גדולים שהושמדו עם קהילת יהודי וילנה. רחובות שהזמן כמו נעצר בהם וניתן עדיין למצוא בהם סימנים ליהדות שפרחה כאן. זה לא עוד מסע ללמוד על שואת יהודי אירופה. זה מסע בעקבות תרבות עשירה, כאשר כל הזמן מהדהדת השאלה: האם בתנועות הנוער יש מקום לניסיונות החיאה של התרבות הזו?

תנועות הנוער נמצאות בשנים האחרונות בסוג של מסע לאיסוף חלקי הפאזל שנשארו בגולה אותה עזבנו בחופזה לפני 70 שנים ויותר, ובשל המהירות השארנו מאחורינו פניני תרבות חשובות ומשמעותיות. הביקור בוילנה וההיכרות עם תרבות היידיש העשירה הם חלק חשוב מאוד בפאזל של העם היהודי, עברו ועתידו.

כשהגענו לשיחות העיבוד עלו השאלות, ואין תשובות חד-משמעיות. גם לא צריכות להיות בשלב הזה. אלו תהליכים, וכדרכם של תהליכים יידרש להם הזמן לעיבוד ולפיתוח תוכניות חדשות.

לתחושותי יש מקום ללמוד על העבר היהודי באירופה ולשלב את סיפור תרבות היידיש בפרקי המורשת בכל תנועה ותנועה. כך יש מקום גם ללמוד על התרבות היהודית בארצות ערב ובין דוברי הלדינו. באומה שמציינת כבר שישים ותשע שנות ריבונות ועצמאות אנחנו יכולים להרשות לעצמנו לתת כבוד למורשת העבר וללמוד כיצד לשלב אותה בהווה החינוכית העכשווית שלנו.

אני רוצה להודות לכל אחד ואחת מחברי המשלחת. היה כיף לחזור כך לפעילות בתנועות הנוער. חבורה של אנשים רציניים (ולא רציניים מדי), נעימים ובעלי תחושת שליחות שהופכת את השיחות לבעלות משמעות, בהינתן העובדה שאחרי החזרה הביתה יתחילו לצמוח רעיונות ושיתופי פעולה. להיות חלק בהולדת מיזם חדש בתנועות הנוער זו חוויה שתמיד משמח להיות שותף בה.

נתי ויימן, רכזת מחלקת הדרכה כלל תנועתית, הנוער העובד והלומד

נתי נושאת דברים בטקס בפונאר

דברים שנשאתי בטקס הזיכרון ליהדות וילנה – פונאר, מאי 2017:

**"שתלתם ניגונים בי אימי ואבי
ניגונים מזמורים שכוחים
גרעינים גרעינים נשאים לבבי
עתה הם עולים וצומחים
עתה הם שולחים פאורות בדמי
שורשיהם בעורקי שלובים
ניגוניך אבי ושיריך אימי
בדופקי נעורים ושבים".**

(ניגונים. מילים: פניה ברגשטיין, לחן: דוד זהבי)

תמונה מילדותי –

אבי קורא לי לחדר עבודתו, הוא פורש תמונות ומתחיל לספר סיפורים בהתרגשות. אינני קשובה לו, אני רק חושבת שאני צריכה ללכת, שקבעתי עם חברות ואני ממחרת, שיש לי דברים אחרים לעשות. מפאת הנימוס אני ממתינה שיסיים. האחים שלי מצחקקים לעברי מכניסת החדר, לועגים למצב שנקלעתי אליו, ואני נבוכה, שולחת חצי חיוך לאבא ובורחת החוצה.

כך, לאורך השנים עולים מעת לעת חלקי סיפורים, חלקם ביידיש, חלקם בספרדית וחלקם בעברית, עדויות מהעבר, קסטות עם הקלטות קוליות שנשלחות בדואר מלאות בסיפורים, קרובים רחוקים שלפתע מופיעים בפתח דלתנו, מכתב שמסעיר את הורי, לעתים אני מצטרפת לשמוע קצת אך אין דבר בין עולם זה לביתי.

והשנים חולפות ואני מתבגרת. סבי, סבתי ואמי כבר הלכו לעולמם וסיפורם נטמן עימם. נותרו מעט אנשים לשאול, להכיר, להיזכר דרכם, ללמוד את אשר היה.

אני מתיישבת עם אבי פעם נוספת בחיי, הפעם כמבוגרת, והוא בסבלנות רבה ובמיומנות עדינה שוזר בחיי את סיפורה של משפחתי. ואני קשובה. אני שומעת על הסוחרים העניים, על השוחטים היהודים, מוכרי הריבות ובעלי חנות המשקפיים. לומדת להכיר את העגלה שהייתה דוהרת בין המכוניות ברחוב הראשי למכור את תפוקת עבודת המשפחה. והוא ממשיך, מספר על דוד יעקוב שעבר להוליווד להיות צלם גדול, על ליזה אימא של סבא מרכוס ועל חיה, אחותו שהייתה בגילי כשהנאצים נכנסו לוויילנה, ואני צוללת אל תוך אותן התמונות, אל הסיפורים שלנו, אל משפחות מרגוליס ויונילביץ, ויימן ורזניק. ארבע משפחות, עשרות אנשים שמקבלים חיים בדמיוני, בנשמתו ושכבה מגלים את דמותי, את זהותי.

כל המשפחה שלי חיה בגטו היהודי של לפני המלחמה. הבניינים, הפרצופים, החיוכים, תמונות החברות בפארק, החלום של תנועות הנוער על עלייה לפלשתינה של שנות ה-30, סבא הרוויזיוניסט, סבתא שלמדה בבית הספר "תרבות", ההורים הגאים, הישיבה בכיכר העיר, ההתאהבויות, הילדים שהתרוצצו בין הסמטאות הצרות של הבניינים הצפופים. כולם צמחו כאן. כולם, על כל סיפור חייהם, נרצחו כאן, בפונאר. רק שמונה קילומטרים מהבית החם.

ואני עומדת מול הבניינים והם דוממים, לא מסגירים דבר. וכך כל אותם השכנים שהיו, הבוזזים, האנסים, הרוצחים, דוממים. כאילו מכסים את העבר בדממה אפלה ובכך חונקים בפעם השנייה את האמת האיומה.

"שתלתם ניגונים בי אימי ואבי
ניגונים מזמורים שכוחים...
הנה אאזין שיר ערשי הרחוק
הביע פי אם אלי בת
הנה לי תזהרנה בדמע ושחוק
איכה וזמירות של שבת
כל הגה יתם וכל צליל יאלם
בי קולכם הרחוק כי יהום
עיני אעצום והריני אתכם
מעל לחשכת התהום".

אנו לוקחים את הניגונים והופכים אותם לשירה יהודית ציונית חלוצית, למקהלה, לקהילת זיכרון חיה.
ואנו, הבנים והבנות, הנכדות והנינים, מדריכות וחניכי התנועה, ממשיכות הדרך, נעמים על כתפינו את עיצוב הזיכרון, נספר סיפורם - סיפורנו, נוציאם מהאפלה, ניאבק על חברה צודקת וטובה ונמרוד.
וחיינו יהיו במדינת ישראל דור דור.
יהי זכרם וזכרן ברוך.

ענת שביט, רכזת מעגל קיום משותף, הנוער העובד והלומד

הצטרפתי למסע בהתראה קצרה יחסית. את מרדכי פגשתי כבר מספר חודשים קודם לכן בהרצאה מצוינת שהוא העביר בקורס מדריכי פולין של מת"ן, לכן שמחתי לפגוש אותו שוב. היידיש היא השפה שסבי וסבתי היו מדברים בה ביניהם, כך שרק הצליל של השפה העלה בי זיכרונות וריגש

אותי מאוד. גם לפגוש את תרבות היידיש – הסופרים, המשוררים ובעיקר ההומור והבדיחות – הזכירו לי את סבי, שההומור היידישאי היה חלק ממנו. כך שקורם כול מבחינתי זה היה מסע אל השורשים, למרות שמשפחתי אינה מווילנה.

טקס בפונאר. ענת עומדת במרכז.

ידעתי מעט מאוד על וילנה ועל הקהילה היהודית בה. בתור מדריכת מסעות לפולין עניין אותי מאוד לפגוש את סיפור חייה וחורבנה של הקהילה. מרב הידע שרכשתי בקורס עוסק בקהילה היהודית בפולין והיה חשוב לי מאוד להכיר וללמוד פן נוסף של השואה שלא הכרתי. ללא ספק זה מעשיר אותי כמדריכה.

במהלך המשלחת שלחתי לחברים בארץ שלוש תמונות, שבעיניי מייצגות את החיבור שבין התנועות לוויילנה:

1. תמונה ליד ציון מקום נפילתו של יחיאל שיינבוים מתנועת דרור במהלך ניסיון המרד בגטו. שלט לא גדול, שאף הוסתר על ידי משאית שחנתה לידו בזמן הצילום, שמנציח את המעשה ההירואי - גם כאן התנועה מרדה, גם כאן הונף נס ההתנגדות של תנועות הנוער, כנגד כל הסיכויים.
2. תמונה ליד הבניינים בהם שכן קיבוץ ההכשרה שחריה של תנועת "החלוץ" – אין כל זכר או שלט לכך שבמקום זה חיו והוכשרו עשרות

צעירים יהודים שחלמו לעלות לארץ ישראל ולהקים בה את החברה הטובה. אבל אנחנו זוכרים, ובאנו לשם בחולצות התנועה כדי לומר – יש עוד מי שחולם את החלום ומנסה להגשימו בארץ ישראל.

3. תמונה ליד אנדרטת פונאר, מקום הירצחם של יהודי וילנה. כאן הסתיימו כל החלומות, הכיסופים, המאווים. וכאן גם הסתיימו החיים עצמם – מאות שנים של קהילה יהודית מהחשובות בעולם.

היבט נוסף משמעותי מבחינתי שהיה במשלחת הוא ללא ספק המפגש בין התנועות, שאמנם היה קצר - אך מרתק. תכני המשלחת הציפו את האופן בו כל תנועה מנציחה ומחנכת את חניכיה לזיכרון השואה והמרד, וההיכרות עם פן זה הייתה מעניינת. מפגש אחד במיוחד זכור לי, באחד הערבים עם החבורה מבני עקיבא – ישבנו בבית קפה ושוחחנו ארוכות על התנועות, אופני ההגשמה שלהן, האתגרים, הדילמות. בין הנוער העובד והלומד לבין בני עקיבא יש קשר משמעותי בשנים האחרונות, שללא ספק בא לידי ביטוי במפגש ביכולת להביא פשוט לשיחה את עצמנו, חיינו ומחשבותינו.

שמחתי להיות חלק ממשלחת חשובה ומעניינת, שבוודאי תהיה לה השפעה על המתרחש בתנועות ועל החינוך לזהות יהודית, מרד והגשמה.

מתניה ידיד, רכז תנועת הבוגרים, בני עקיבא

מתניה ליד קבר הגאון מווילנה.

‘האמנם עוד יבואו ימים בסליחה ובחסד?’ מילות השיר ששרנו יחד על שפת בורות פונאר זועקים את התחושה שליותה אותי במשך כל ימי הסמינר. החשיפה לעושר הרוחני והתרבותי שהיה בוויילנה ערב מלחמת העולם השנייה – עושר שנראה שאבד יחד עם השפה היידישאית, שנשארה נחלתן של כיתות מסוימות בעולם החרדי ושל חוקרים מלומדים – הביאה אותי למחשבות על דבר נצחיותה של התרבות שלנו והאם היא אכן כזאת. האם ניתן לסמוך על ההווה והעתיד שישאירו משהו מכל העושר הזה? או שעלינו לעשות מעשה?!

אותה תחושה ליותה אותי כאשר התעמקנו, עד לפרטים, בסיפור השואה האיומה בוויילנה. הבחירה של חלק קטן מאוד לעשות מעשה ולא להיכנע

נוטעת תקווה להישארות ולהישמרות של הפעולה האקטיבית לשינוי המציאות ולא להשלמה ולאדישות. ההליכה כצאן לטבח, שאינה עמדה שיפוטית אלא תיאור מציאות, מעלה שאלות על תפקידנו שלנו בלקיחת גורלנו בידינו.

בכל עוצמתה של החוויה הווילנאית שלנו עלינו, כתנועות נוער וכממשיכיהם של אלו שהניפו את נס המרד ולא השלימו, גם אם ללא סיכויים, עם האכזריות והרוע הבלתי נתפסים שגילו הגרמנים והליטאים, לומר ולהבין כי הם צריכים להנחות אותנו היום.

זהו ההבדל שבין גלות לגאולה. גם הגאון מווילנה, שקרא לתלמידיו לצאת מווילנה ולעלות לארץ ישראל ואף הוא התחיל במסעו אל הארץ המובטחת, מסמל את לקיחת הגורל בידינו ללא עזיבה של מורשת האבות.

לימור רובין, מנהלת אגף כספים, תנועת הצופים העבריים בישראל

לימור, אור ואוגדן קהילת ניו יורק בידיש.

המשלחת הזאת הייתה המשלחת הראשונה שהצטרפתי אליה שלא הייתה משלחת חניכים או סמינר או כנס בנושא חשבונאי כלשהוא, על כן לא היו לי יותר מדי ציפיות מהנסיעה. הצטרפתי למשלחת מאחר שתרבות יהדות אירופה ושואת יהודי אירופה הם נושא שתמיד ריתק ועניין אותי ברמה האישית. בשנים האחרונות יצאתי למסעות שורשים. פעם לפולין עם אימי ודודתי ופעם לברלין עם משפחתי הגרעינית, כדי לראות מהיכן עלו בני משפחתי. על וילנה כמרכז תרבות שמעתי רק אחרי שסיפרתי למשפחתי שאני מצטרפת למשלחת, אז החלו להזכיר לי דברים שעליהם שמענו אחר כך בהרצאות.

כבר במפגש ההכנה שהתקיים בחדר ההדרכה של מת"ן הבנתי שזאת הולכת להיות משלחת מעניינת ומרתקת בנושא חשוב ומעניין, שעליו באופן אישי לא ידעתי הרבה עד שהחלטתי להצטרף.

נושאי הסמינר היו מרתקים, בעיקר התרבות שהתהוותה בוויילנה. את העושר של תרבות היידיש הכרתי מבית אבי, אך לא בצורה מקיפה ומעניינת כפי שנחשפנו אליה בסמינר. ההיכרות עם חיי היהודים בקהילת וילנה בין שתי מלחמות עולם הייתה חשיפה למציאות שכלל לא שיערתי את קיומה.

המרצים ד"ר מרדכי יושקובסקי ופרופסור דוד קאץ היו מרתקים, כל אחד בדרכו המיוחדת. מרדכי שהוא ממש אנציקלופדיה מהלכת ריתק בהומור המיוחד שלו, בסיפורים ובבדיחות ששיבץ לאורך ההרצאות. פרופסור קאץ אף הוא ריתק אותי למשנתו, ברגע שהתרגלתי לניב העברית המיוחד בו השתמש.

הסיורים המודרכים בעיר העתיקה, בגטו, בבית הקברות היהודי ובעיקר בפונאר החיו את הסיפורים עליהם שוחחנו במהלך ההרצאות ועזרו לי לצייר במחשבותיי איך חיו היהודים בוויילנה בין שתי מלחמות העולם, את תרבותם שהתרסקה לרסיסים ואת גורלם המר. הסיור שהעביר איל מאוטנר היה מרתק ולימד אותי הרבה פרטים שלא ידעתי על גטו וילנה ועל הדינמיקה בין פעילי המחתרת ויהודי העיר.

באופן אישי, ההרצאות והסיפורים הרבים ששמענו, וכן הסיורים המודרכים והסבריו של ניק, גרמו לי להבין שעלי להעמיק את ידיעותיי המעטות, הן לגבי חיי משפחתי שהגיעה מביאליסטוק שבפולין, מברלין בגרמניה ומשדה מנוחה שבאוקראינה והן לגבי התרבות וחיי הרוח של יהודי אירופה, שלצערי אינם מוכרים לי מספיק. אף על פי ששמעתי מעט מהסיפורים המשפחתיים והכרתי את שמות מרבית הסופרים והמשוררים אותם הזכיר מרדכי בהרצאות, אינני מרגישה שקראתי מספיק בנושא חיי הקהילה לפני המלחמה. הסמינר העמיק את הרצון שלי לחקור ולהעמיק את ידיעותיי בתרבות העשירה הזאת, שלצערי איננה נלמדת כמעט.

נושא נוסף בסמינר שעליו כמעט שלא היה לי מושג היה החשיבות של תנועות הנוער הציוניות ופעולתן של התנועות בגטו. לא ידעתי שהיו כל כך הרבה תנועות נוער בוויילנה בין שתי המלחמות ושמחתי לשמוע על

שורשי התנועות, כיצד הוקמו, על מנהיגיהן השונים ועל רצונם של בני הנוער, אז בדיוק כמו היום, להפוך לדמות מופת ולמקור השראה. זהו נושא שלדעתי אנו, לפחות בתנועת הצופים, איננו מזכירים אותו מספיק ולדעתי ניתן בהחלט לנסות להכניס לסמינרי התנועה גם את נושא הזיקה והזהות של הנוער היהודי באירופה לארץ ישראל ולמדינת ישראל, כדי לחזק את ידיעת העבר וההיסטוריה.

המשלחת הייתה נעימה מאוד ומעניינת, בעיקר בגלל הפסיפס הייחודי של חברי תנועות הנוער שהשתתפו. אנשי ספר עם ראיית עולם מיוחדת ויכולת להתבטא בצורה מרתקת.

שיחות העיבוד בסוף כל יום היו חשובות ונכונות והוסיפו עוד רבדים משמעותיים לחוויה שהייתה כל כך מיוחדת ומרגשת עבורי.

אני רוצה להודות למועצת תנועות הנוער ולמרכז הבינלאומי לשפה ותרבות היידיש, שהזמינו אותנו לקחת חלק במשלחת החשובה הזאת. השכלתי רבות מההשתתפות במשלחת ואמשיך להפיץ את הנושאים החשובים עליהם שוחחנו במהלך הסמינר בכל הזדמנות. תודה רבה.

קינן בירנבאום, מחלקת הדרכה, המכבי הצעיר

רון, אופיר, קינן, ליאור ואנה — בלובי המלון.

אני חושב שלפני המסע היה בי ניכור מסוים לתרבות היידיש, זה נתפס אצלי כשפה ותרבות גלותית, שהחרדים הם היחידים הממשיכים לשמר אותה. דבר שגם יצר חיבור בראש שלי בין השפה לבין הדת, כמשהו בלתי נפרד.

ההרצאות פתחו בפני תרבות שלמה שלא הכרתי ואנו לא מרכיבים לחנך ולהתחנך עליה. דרך סיפורים קולחים ו'דרמות היסטוריות' היה מעניין מאוד להיחשף למורשת, למסורת ולחדשנות שאפשרו לעם היהודי להתקיים יחד חילונים ודתיים תחת קורת גג אחת של תרבות ושפה.

היחס לדוברי היידיש בארץ ישראל, ערב הקמת המדינה, גרם לי להרהר על כור ההיתוך שקידם בן-גוריון. מצד אחד הציונות הייתה מפעל שביקש לרכז יהודים מכל רחבי העולם ולהתגבר על האתגר של יצירת המשותף, ומצד שני התקיימה כאן מחיקה של תרבות ושפה שלמה, שהביאה כמעט

להכחדתה מן העולם. מרגש היה לשמוע על נכדים וילדים שמבינים שהם פספסו את התרבות והמורשת שלהם כשהתביישו וסירבו ללמוד או לדבר את השפה, ולימים מבקשים לחזור לשפת אבותיהם כדי לא לאבד את המורשת.

החיבור לתנועות הנוער במלחמה הציף שאלות על קיומן של תנועות הנוער כיום במדינת ישראל. מצד אחד השיח והלמידה העלו בי מחשבה על כך שתנועה שלא מודעת למקורותיה היא תנועה ענייה יותר רוחנית, וזה עורר בי רצון עז ללמוד על המקורות והשורשים של התנועה שאני פעיל בה, צורך לקשור בין העבר להווה ועם הפנים לעתיד. מצד שני יש מחשבה על תפקידנו בתור תנועה. מה עלינו לדרוש מעצמנו ומחניכינו? האם אנו נוכל לעמוד באתגרים שהם עמדו בהם באותו צו מוסרי וערכי?

ליאור דביר, מחלקת הדרכה, המכבי הצעיר

היציאה למסע לוויילנה לא הייתה חלק מהתכנון השנתי שלי, למען האמת – המסע די נחת מלמעלה. התקשרו אליי והציעו לי את הטיסה הזו, בלי הרבה הסברים מה מטרת המסע, מה הולכים לפגוש שם, מה נעשה בוויילנה. למעשה, קצת עיקמתי פרצוף לגבי היעד. לא הבנתי מה אני הולכת לחפש שם. איך זה קשור לתפקיד שלי בתנועה? לא היה לי ידע מוקדם על הקשר בין וילנה לתרבות היהודית. הדבר היחיד שידעתי זה שמדובר במסע מטעם מועצת תנועות הנוער. השאלה על מהות המסע ליוותה אותי עד מפגש ההכנה.

במפגש ברמת אפעל הבנתי מהי מטרת המסע ונחשפתי לטעימה קטנה ממה שאנחנו הולכים לפגוש בוויילנה. אחרי המפגש יצאתי בתחושות מעורבות – מצד אחד יכול להיות מרתק מאוד, אבל מצד שני יכול להיות גם בלתי מובן ומשעמם. לא ידעתי למה לצפות, אבל בחרתי לצאת בראש פתוח ולנסות לקבל כמה שאני רק יכולה מהמסע הזה.

כשהתחלנו את המסע בפועל, את ההרצאות, את הסיורים, נחשפתי לעולם שלם שלא הכרתי. נחשפתי לתרבות שרק שמעתי עליה והייתה מאוד רחוקה ממני (היא עדיין רחוקה ממני, אבל אני יודעת עליה יותר), נחשפתי לקשר

של וילנה ליהדות ונחשפתי לקשר בין וילנה לשואה – החלק שלי היה הכי קשה להתמודד איתו.

מרבית המחשבות שלי במהלך ההרצאות, הסיורים והשיחות שניהלנו בינינו חברי משלחת העלו בי שאלות לגבי התנועה שלי והמקום ממנו צמחה, שאלות לגבי ההיסטוריה שלנו ואיפה היא ממקמת אותנו כתנועה. חזרתי מהמשלחת עם רצון להתחיל לחקור את הנושאים האלו ולהבין כיצד אפשר להעביר את זה הלאה, כחלק מהתוכנית החינוכית במכבי הצעיר.

איתי זידנברג, מזכ"ל השומר הצעיר

יושבים בבית הכנסת. איתי יושב במרכז.

המשלחת לווילנה היוותה עבורנו, חברי הנהגת השומר הצעיר, הזדמנות נדירה.

ערב מלחמת העולם השנייה וילנה הייתה המרכז השומרי השני בחשיבותו בפולין – שני רק לוורשה. מתוך קהילה יהודית ענפה ועשירה קמה תנועת נוער מפוארת, שכתבה בוילנה את אחד מפרקי החשובים. אך בעוד שמורשת השומר הצעיר בפולין, הנלמדת כבר דורות, קיבלה ביטוי מוחשי לפני כ-30 שנה עם נפילת מסך הברזל, פתיחת השערים ותחילת המסעות לפולין – נשארה וילנה (שיצאה משטח ריבונותה של פולין אחרי המלחמה, ושוב מהווה בעשורים האחרונים את בירתה של רפובליקת ליטא) קצת בצל, מעין 'ירושלים ד'ליטא של מעלה'. על כן, שמחנו במיוחד על ההזדמנות להצטרף למשלחת זו.

המסע היה חשוב, מלמד ומרגש. שותפינו, חברי הנהגות תנועות הנוער ומועצות תנועות הנוער, תמיד מהווים שותפים משמעותיים ללמידה ולשיח. התוכן היה מרתק והמבנה היה מדויק. השילוב בין הרצאות מעמיקות בשעות הבוקר לסיורים בשעות אחר הצהריים אפשר ללמידה משמעותית.

חלקו הראשון של המסע שם זרקור על סוגיה שתמיד נמצאת ברקע מסעות השואה והפעם עברה לקדמת הבמה. הכרנו ולמדנו מזווית שונה על הקהילה היהודית המפוארת שחייתה באירופה טרום השואה. החיבור דרך שפת היידיש חשף אותנו לרזיו של עולם עשיר ושלם אותו פחות הכרנו. חיבור זה הסעיר את המחשבה.

בחלק השני של המסע התמקדנו בשואה. למדנו על האתגרים הבלתי אפשריים שהיו כאן, על ההתכנסות לגטאות, על ההשמדה באתר פונאר. למדנו על פועלן של תנועות הנוער עם דגש על תנועתנו – הגדולה בתנועות שפעלו כאן אז, שגם היא הושמדה כמעט עד היסוד.

נפעמנו מקריאת המציאות החדה של חברי התנועה כאן, שכבר ב־1.1.1942, עשרים יום לפני ועידת ואנזה, ידעו להוציא מכאן את הקריאה: "כל דרכי הגסטפו מובילות לפונאר ופונאר היא מוות!..." היטלר זומם להשמיד את כל יהודי אירופה ועל יהודי ליטא נגזר להיות הראשונים". שוב נדהמנו מגבורתם ומאומץ ליבם.

הטקס בפונאר ניקז אליו את חוויות המסע כולו. יש עוצמה שלא ניתן להעביר לכתב בחוויה של עמידה במקום ההוא, כממשיכי דרכן של התנועות שכתבו את אותו כרוז, יחד עם שגריר מדינת ישראל, ובהבנה באותו מעמד כי יותר מן הכבוד הנובע ממורשת זו נובעת ממנה גם אחריות עצומה – להיות שומרי הסף של הציווי 'לעולם לא עוד'.

כשבועיים לאחר חזרת המשלחת מצאתי את עצמי שוב בנמל התעופה בן-גוריון. הפעם בדרכי לאי לסבוס שביוון. דרך אי זה עברו בשנים האחרונות 630 אלף פליטים, רובם ממלחמת האזרחים המתחוללת בסוריה ומעשי הזוועה המתחוללים בה. מתוך הבנת הציווי שלנו כבני העם היהודי וכחברי התנועה בפרט – הציווי לעולם לא לעמוד מנגד – החלטנו לפני כחצי שנה להתגייס ולהקים באי זה פרויקט שתכליתו היא הקמת בית ספר, מרכז חינוכי ותנועת נוער לילדי הפליטים. בפרויקט פוגשים מאות אנשים שעולמם נחרב בין רגע, מחזירים מגע אנושי לחייהם ומציתים בהם תקווה.

עמדתי שם על הצוק עליו הוקם בית הספר, סמוך לעיר מיטליני בירת לסבוס, השקפתי על אזור מחנה הפליטים המשתרע מתחתיו וחזרתי לימים בוילנה. מחד, תנועת הנוער תמיד צריכה לאתגר את המציאות, לשאול מה לא בסדר ולמה אנו לא עושים מספיק. מאידך, ניתן גם לרגע אחד לעצור, להסתכל בגאווה על מאה וחמש שנות תנועות נוער ציוניות ולומר לעצמנו כי אנו נאמנים למורשתו של אותו נוער שהתכנס אז, בוילנה, בליל ראש השנה האזרחי 1942, וכי אנו ממשיכים גאים של דרכו. כמאמרו של אבא קובנר: "לזכור את העבר, לחיות את ההווה, להאמין בעתיד!"

חזק ואמץ, בשם חברי השומר הצעיר במשלחת.

לינא עליאן, תנועת הנוער הדרוזי

ענת, לינא, עמאר ונתי בלובי המלון.

לפני המסע לווילנה לא כל כך ידעתי למה לצפות, מפני שאף פעם לא ערכתי מסע כזה. החלטתי להצטרף כי ציפיתי לפחות שיהיה מסע אל השורשים וניסיון לחוות את העבר ברגעים של הווה, תוך כדי חשיבה על העתיד. זה הזכיר במידה ניכרת את מצבנו כבני העדה הדרוזית תושבי ישראל, אשר מתחברים בשורשים חזקים לבני העדה הנמצאים בשאר מדינות העולם, בין היתר במדינות שאין למדינתנו שום קשר דיפלומטי עמן וזה מונע קשרים ומפריד משפחות שלמות. מתוך מחשבה זו הרגשתי את הצורך להתחבר לנושא ולעשות את המסע, לפחות לחוות יחד עם שאר החברים את התחושות שלהם כשהם עושים מסע שאני, כבת העדה הדרוזית, אף פעם לא אוכל לעשות, לפחות במצב הנוכחי.

בכל אופן, לא כל כך ידעתי דברים על העיר וילנה לפני שהגעתי לשם, ובמיוחד לא ידעתי דברים על היותה מרכז לתרבות העברית. למדתי המון

דברים גם בהרצאות וגם בסדורים, וזאת הייתה חוויה מאוד מעשירה וחיובית מבחינתי.

במהלך ההרצאות הרגשתי צורך לשים לב להמון דברים שנאמרו, מפני שהיה חסר לי הרקע ההיסטורי המפורט, אבל היה שווה להקשיב לכל מילה ומשפט שהוסיפו לי המון. במהלך הסדורים (ולמרות הקור המחריד, יש לציין) הייתה חוויה אחרת, שלא חשבתי שאחווה. העיר מאוד עתיקה ויש לזה ניחוח של עבר שאני אישית מאוד אוהבת. נוסף על כך, ראיתי המון מקומות שהיה שווה לבקר בהם, כי כמה שיספרו לך עליהם זה אף פעם לא יהיה כמו לבקר ולחוות בעצמך.

היה לי רגע מאוד קשה במהלך המסע, ואני בטוחה שהיה קשה לכל שאר החברים, וזה הביקור ביער פונאר ומעמד הטקס. הדמעות זלגו ללא שליטה ולדעתי זה ממש בסדר גמור, כי הבנתי פתאום שאין דבר כזה 'לא קשור אלי'. זה שאנשים לא חוו שואה או לא קשורים לאנשים שהיו שם לא אומר שזה לא קשור אליהם. ראיתי מול העיניים כמה כל ההגדרות מתגמדות לנוכח המונח 'בני אנוש', זה דבר שנוגע לכולם וחובתנו, כתנועות נוער, להעצים את המונח הזה. הרי בסופו של דבר כולנו מחנכים לערכי אנוש אוניברסליים, לקבלת האחר והשונה ולשמירת כבוד האדם וחירותו.

במהלך המסע וגם בעקבותיו עלתה לי מחשבה לראש – התנועה שלנו, תנועת הנוער הדרוזי, אכן מתעסקת עם נושא השואה ומקפידה על חשיפת החניכים והמדריכים לנושא זה. אולם בהסתכלות נוספת אני רואה שההתעסקות שלנו בעניין מוגבלת לנושא השואה והאווירה האפלה והמזעזעת שאפפה את התקופה בה התרחשו אירועים קשים אלו, הצער, הכאב והאובדן שחווי יהודים באירופה ובארצות בהן התרחשה השואה. במהלך המסע ראיתי צד אחר לשואה שלא ידעתי שהיה קיים, וזה הצד היצירתי והחיובי שקדם לתקופה ושרד בחלקו גם במהלכה. הכוונה לשפה ולתרבות עשירה שהייתה מלאה ביצירתיות ובמידות טובות. לפעמים נכון מאוד להדגיש שיש אור בקצה, במקום ללכת בעיוורון מוחלט באפילה. למרות כל הדברים המזעזעים שהיו אנשים רבים נהיו יותר אנושיים ויותר יצירתיים, וזה דבר שמאוד חשוב להבליט ולהדגיש.

אני חושבת שמאוד חשוב שחניכי תנועתנו ידעו גם על הצדדים החיוביים האלה, בכדי שיידעו להסתכל על מצב העדה, הן בישראל והן בארצות

אחרות, לא כמשהו שלילי שאין לו תקנה. תמיד יהיו צדדים יפים וחיוביים, פשוט צריך לדעת איך להסתכל על הדברים.

לבסוף, אהבתי כל רגע במסע, וגם את הקור והשלג. היה לי כיף להיות חלק מחבורה מקסימה של אנשים נחמדים ומגוונים ולדעתי זה היה מאוד חשוב ומועיל.

אין כמו מסע מחוץ לגבולות הנוחות כדי ליצור גיבוש והיכרות בין תנועות שונות ומגוונות. זאת חוויה מאוד מעשירה שלימדה, אותי לפחות, שהשונה לפעמים יכול להיות מאוד דומה.

רון זלדמן, מזכ"ל האיחוד החקלאי

רון ואופיר עובדים על משימה בשיחת עיבוד.

חמישה ימים בוויילנה ללמוד על תרבות היידיש. למען האמת לא היה לי ברור מה יקרה בסמינר כזה. זה לא מסע לפולין וזאת לא נסיעה לבירור מטרת התנועה. הנסיעה הוגדרה כסמינר שנשב בו ונלמד. שאלתי את עצמי מה הולכת להיות המתכונת ובכל מקרה היה לי ברור שנכון להצטרף, כי יש לנו לא מעט חורים שחורים בידע ובהבנה אודות היסטוריית יהדות אירופה. מפגש ההכנה הגביה מאוד את רף הציפייה לקראת הסמינר. המפגש עם מרדכי היה מרתק. הוא הצליח, בשעה וחצי, לפתוח לנו צוהר לעולם שלם שלא הכרנו. בשיח משולב הומור הצעיד אותנו מרדכי אל השער לוויילנה. בסמינר עצמו פשוט למדנו. שינוי מחייב ריכוז ומרענן מהשגרה שלנו בתנועות, כאשר אירוע רודף אירוע ותמיד יש בעיה דחופה שחייבים לפתור.

במהלך הסמינר העמקנו עם מרדכי ומדריכים נוספים אשר הובילו יחד עם הקבוצה שיח מרתק, אלה היו שלושה ימים מעשירים, מלמדים, מעלים שאלות ומצמיחים רעיונות.

כבר מהיום הראשון התחלנו, אופיר ואני, לנסות לברר האם ומה מתוך הנושאים שמועברים אנו יכולים לקחת אל הפעילות בתנועה, בשובנו הביתה. אולי יציאה לסמינר דומה? הרחבת המסע לפולין? ואולי הוספת פרק על העולם היהודי שלפני מלחמת העולם השנייה?

שוחחנו על כך עם חברים מתנועות אחרות שהעלו שאלות דומות. ברור לנו שאנחנו רוצים לשלב את הנושא בפרקי המורשת שמועברים בתנועתנו. תהליכים חינוכיים לוקחים זמן. נשלב בתהליך העיבוד את הנהגת התנועה ונגבש את הדרך הנכונה מבחינתנו.

בתנועת הנוער של האיחוד החקלאי משולבים פרקי המורשת באירועים המרכזיים של התנועה. בין אם במחנות הקיץ, בין אם במסעות תנועתיים ובין אם בפעילויות של גרעיני אחים. במידה מסוימת אנחנו נוגעים בתרבות של הדורות הקודמים, אבל לא מתמקדים ולא מציגים תמונה כוללת שיכולה להוביל למסקנה המתבקשת שאנחנו, כאן, חוליה בשרשרת והמשך של עולם יהודי שהיה ואינו. מוטלת עלינו חובה להחיות פכים מאותו עולם כדי להשלים לכל אחד ואחת מאתנו את הפאזל של עולמנו הנוכחי, שאינו מנותק מן העולם של אתמול. ברקע, לאורך הסמינר, הדהד הציטוט על "עם שאינו מכיר את עברו..." והתכנים אליהם נחשפנו בוויילנה הם חלק מרכזי מעברנו. המחשבה על כניסה לתכנים של תרבות היידיש מצמיחה רעיונות שבוודאי נגיע למימושם בשנים הבאות. הכוונה להכרת דברים שנכתבו, ובעיקר שירים שראוי להכיר וללמוד, להכרת דמויות ואירועים ולהרחבת העיסוק בתרבות שנעלמה.

אני רוצה להודות לאנשי מת"ן ולחברינו בתנועות הנוער על היוזמה לארגון הסמינר ועל ההזמנה להשתתף. זו זכות להיות שותף לחבורה של אנשים שלצד הובלה והנהגה של בני הנוער מודעים לצורך ללמוד בעצמם, לרכוש ידע, להיפתח לנושאים חדשים ולהמשיך לפתח רעיונות. ה'ביחד' שלנו עושה טוב, ובכל פעם עצם המפגש והלימוד המשותף תורמים לכל אחד מאתנו.

סיכום משולחן התיעוד

משלחת הנהגות התנועות לווילנה הייתה המשלחת השלישית שזכיתי לתעד עבור מועצת תנועות הנוער. כפי שכתבו חלק מהמשתתפים הסמינר הזה היה שונה. יצאנו ללמוד. לשבת, להקשיב, לשאול שאלות ולרכוש ידע.

והחווייה הייתה מיוחדת ומאתגרת. קבוצה של אנשים משכילים, שחלק מהם קראו ולמדו לקראת הסמינר ולאחרים ידע כללי נרחב למדי. חבורה של אנשי מעשה שבאמת פועלים בתחום החינוך, המורשת והחיבור ביניהם. שני מרצים – מרדכי ודוד – מקצועיים, רהוטים, מעניינים וממוקדים. חייבים לשבת ולהקשיב להם אחרת מאבדים מהר מאוד את ההקשרים בהרצאות. מדריך מקומי לסיורים – ניקיטה – ששולט בעברית, מבין את המנטליות של הישראלים ומיטיב להלך אתנו בסמטאות העיר העתיקה בוילנה ולהצביע על שרידים של העולם שהיה ואיננו. ומדריך משלנו, איל, ששליטתו בנבכי המרד ובדמויות גיבוריו מעוררת השתאות.

השילוב של אנשים משובחים, מרצים ומדריכים טובים מאוד, נושא חדש ומרתק והקור הכל כך מרענן ושונה של וילנה הובילו לסמינר מיוחד. למדנו הרבה, סיירנו הרבה, כיבדנו את זכרם של הנרצחים והתלבטנו. ההתלבטות, זאת יודע כל איש חינוך, היא שלב חשוב בדרך לרעיונות חדשים.

בשיחות העיבוד מצאתי את עצמי רושם ללא הפסקה. כל אחד ביקש להתבטא ונאמרו דברים רבים של טעם בנושאים שבאמת ברומו של עולם התוכן התנועתי.

מה מקומנו ומה תפקידנו?

האם על כתפנו מונחת החובה להחיות את התרבות שנעלמה?

האם אנחנו באמת נועדנו להוביל את המחנה? גם בחיזוק לימוד המורשת

של העם היהודי?

שאלות קשות. אל התשובות תגיעו, כל אחד בדרכו ולשיטתו, בהמשך הדרך.

בכל פעם אני מתפעל מחדש מהיכולת לחבר לקבוצה אחת אנשים שתפיסות עולמם שונות ולעתים כמעט מנוגדות. אנשים מרקעים מגוונים, מתחומי עניין שונים ומעולם מושגים שונה, ובכל זאת מתחברים בקלות ויוצרים קבוצות כמעט באופן מיידי. שותפים להומור קבוצתי ומניחים את היכולות הארגוניות הצידה כי יש מי שמארגן ודואג וזה ממש בסדר. ובעיקר – יודעים להקשיב, מסוגלים לסיים דיון בלי הסכמה ומבינים ששום אסון לא קרה.

אין לי היכולת להעריך מה יתפתח בעקבות הסמינר ומה תהיינה התוכניות בהמשך. אבל דומה שאין חולק על העובדה שעצם ההשתתפות בכזה מפגש עיוני, מלמד וחוויתי תהווה מדרגה משמעותית בהמשך דרכו החינוכית של כל אחד ואחת מהמשתתפים.

תודה לנפתלי ולמועצת תנועות הנוער על הזכות להשתתף בסמינר. לכל חברי המשלחת – הייתה חוויה מיוחדת ומוצלחת לפגוש אנשים (או כמו שאיל כותב – אנשים) מיוחדים שמאמינים בשליחותם.

נעם אבן

מועצת תנועות הנוער בישראל

מתוך דברים שאמרו המשתתפים בשיחת הסיכום, וילנה, 11.5.2017

"הסמינר עורר הרגשה ומחויבות להוסיף משהו עמוק יותר. העיסוק בסיפור של מה שהיה פה, ללמוד על התרבות שלפני המלחמה וזו שלפני הציונות."

"בעולם היהודי, כמו גם בין התנועות, לכל אחד הצבע שלו. ננסה ליצור קשת של צבעים, שחיים יחד. תפקידנו לא נגמר."

"האם נצליח להעלות פכים מתרבות היידיש ולשלבם כסיפורו של עולם שלם שבדרך כלל לא מסופר אצלנו?"

"אני מעדיף להיות בן 3,500 שנים ולא בן 35. מה שהיה ומה שנשמר הם חלק מזהותי וכנאלה אני רוצה לשמור עליהם. משמע - אני חוליה בשרשרת."

"חיי הקהילה היהודית, עליהם למדנו, מחזקים את התובנה של ההתנהגות אחד לשני בעיתות משבר."

"אנחנו לא יוצאים מכאן עם אמירות ברורות, אלא עם תובנות והיכרות עם נושאים שעלינו מוטלת המשימה למצוא את הדרך ליישם, בתוכניות שלנו בישראל. העולם היהודי, מורשת יהדות וילנה יש להם מקום בעיסוק שלנו במורשת ובזיכרון."

"טוב שהגענו. בלי ללמוד לא נצליח ליצור עשייה חדשה."

I SBN 978-965-92142-7-3

9 789659 214273

תמוז ה'תשע"ז יוני 2017

